

Livet som dynamisk polaritet
Canguilhems livsbegrepp tar form

Måns Vikström

Pro gradu-avhandling i filosofi
Handledare: Martin Gustafsson
Fakulteten för humaniora,
psykologi och teologi
Åbo Akademi
2022

ÅBO AKADEMI – FAKULTETEN FÖR HUMANIORA, PSYKOLOGI OCH TEOLOGI

Abstrakt för avhandling pro gradu

Ämne: Filosofi	
Författare: Måns Vikström	
Arbetets titel: Livet som dynamisk polaritet: Canguilhem's livsbegrepp tar form	
Handledare: Martin Gustafsson	
<p>Georges Canguilhem hävdar att alla levande organismer uttrycker dynamisk polaritet. Denna avhandling klargör vad Canguilhem menar med ett sådant uttryck. Den dynamiska polariteten hos livet innebär att levande organismer uppvisar ett värderande beteende i relation till sin omgivning; en organism ställer sig inte passiv inför de behov den måste uppfylla för att överleva, utan svarar aktivt på de krav omgivningen ställer den inför.</p> <p>Utöver att diskutera Canguilhem's speciella livsbegrepp, kritiserar avhandlingen även Canguilhem's tanke om att den dynamiska polariteten skulle gälla för allt liv. Det visar sig nämligen att den dynamiska polariteten är något som tydligast kommer till uttryck i den mänskliga inställningen till begrepp som sjukdom och hälsa. Dessa begrepp måste förstås i relation till den individ som erfar och värderar dessa tillstånd, vilket gör att den levda erfarenheten har stor betydelse för uppmärksammandet av den dynamiska polariteten.</p> <p>Canguilhem återkommer ofta i sina texter till vitalistiska tänkare. Avhandlingens undersökning av vitalismens roll i Canguilhem's tänkande visar att ett vitalistiskt förhållningssätt kan vara ett fruktbart sätt att närma sig livet. Även om Canguilhem inte stöder idén om en livskraft, som många vitalistiska tänkare anser vara kännetecknande för livet, betonar han att det är nödvändigt att acceptera att det finns något specifikt hos levande varelser. Denna specificitet närmar jag mig genom en diskussion av Michael Thompsons tankar gällande hur vi talar och tänker om levande organismer. Thompsons livsformsbegrepp bidrar till en förståelse av den dynamiska polariteten som något som har mer med livets form än med dess innehåll att göra.</p> <p>Avhandlingen fungerar även som en svenskspråkig introduktion till Canguilhem's tänkande, och fyller därmed en lucka i den svenskspråkiga receptionen av livsvetenskapernas filosofi.</p>	
Nyckelord: Dynamisk polaritet, Georges Canguilhem, Michael Thompson, Liv, Vitalism, Livsform, Hälsa, Normativitet, Levd erfarenhet, Livsvetenskaper, Form.	
Datum: 28.04.2022	Sidantal: 70

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	1
1.1 ETT LIVSBEGREPP SVÅRT ATT GREPPA	1
1.2 MATERIAL	3
1.3 GEORGES CANGUILHEM	4
2. LIV SOM POLARITET	6
2.1 INLEDNING	6
2.2 <i>LE NORMAL ET LE PATHOLOGIQUE</i>	6
2.3 LIV SOM POLARITET	9
2.4 LIVETS NORMATIVA AKTIVITET	11
2.5 DEN AKTIVA ORGANISMEN	14
2.6 ORGANISMEN I SIN MILJÖS MITT	17
2.7 AVSLUTNING	20
3. DYNAMISK POLARITET SEDD UTIFRÅN LEVD ERFARENHET	21
3.1 INLEDNING	21
3.2 HÄLSAN TIGER STILL	22
3.3 INDVIDEN SOM DOMARE	24
3.4 HÄLSANS ÖVERFLÖD	27
3.5 EN HEROISK LIVSFILOSOFI	29
3.6 ERFARENHETER AV FELET	31
3.7 ATT DELA EN INDIVIDUELL NORM	33
3.8 AVSLUTNING	35
4. EN VITALISTISK SYN PÅ LIVETS DYNAMISKA POLARITET	36
4.1 INLEDNING	36
4.2 VITALISMEN	36
4.3 VITALISMENS ÖDMJUKHET	38
4.4 DET VITALISTISKA FÖRHÅLLNINGSSÄTTET	40
4.5 VITALISMENS KAMP MOT MEKANISMEN	42
4.6 KONFLIKTEN MELLAN ORGANISMEN OCH VÄRLDEN	44
4.7 VITALA BEHOV SOM "NORMERNAS NORM"	46
4.8 AVSLUTNING	48
5. LIV SOM FORM	50
5.1 INLEDNING	50
5.2 <i>LIFE AND ACTION</i>	52
5.3 LIVET SOM A PRIORI	53
5.4 LIVSFÖRM SOM KONTEXT	56
5.5 CANGUILHEMS LIVSBEGREPP SOM FORM	58
5.6 FORM OCH INNEHÅLL	61
5.7 AVSLUTNING	63
6. AVSLUTNING	65
7. KÄLLFÖRTECKNING	68

1. Inledning

1.1 Ett livsbegrepp svårt att greppa

Förgäves söka vi pressa in livet i vare sig den eller den av våra ramar. Alla ramar brista. De äro för trånga, för styva framför allt för det vi ville sätta in i dem. Självsäker nog, när den kretsar kring döda ting, känner vår tanke sig för övrigt rätt illa till pass på detta nya fält. Det skulle falla sig rätt kinkigt att anföra en enda biologisk upptäckt, härledd ur tänkandet enbart. Och när vi av erfarenheten slutligen lärt hur livet går tillväga för att uppnå ett visst resultat, finna vi ofta nog att dess arbetssätt just var det som minst av allt skulle fallit oss in. (Bergson 1928, 2)

Även om det gått ett sekel sedan Henri Bergson skrev denna anmärkning i inledningen till sitt klassiska verk *Den skapande utvecklingen* har den fortfarande relevans när det gäller vår syn på livet. Att livet är svårt att få grepp om, samt att definiera, är ett mantra som gång på gång upprepas, och något som än idag är lätt att hålla med om.

Denna avhandling gör inga försök att närma sig någon ny definition av livet. Däremot tar den fasta på något som Bergson lyfter fram och som försvårat vår jakt efter kunskap om livet. Vi tenderar nämligen ta oss an livet på ett liknande sätt som andra forskningsobjekt. Livet ska pressas in i ett liknande ramverk som de ramverk vi använder för att begripliggöra andra materiella ting. Men vad om detta är fel tillvägagångssätt? Vore det möjligt att förändra spelplanen i grunden, genom att börja uppfatta själva livet som den ram som allt kunskapssökande sker inom?

En filosof som gör ett sådant drag är Georges Canguilhem. Han betonar ständigt att livet har en specificitet som gör att de vetenskaper som undersöker det måste ses som autonoma, och inte som satellitvetenskaper för fysiken eller kemin. Den anti-reduktionistiska syn på livet som förekommer i Canguilhems texter utmynnar i beskrivningar av livet som tar andra former än vi är vana vid. Den mest kännpaka beskrivningen han ger handlar om en uppfattning av livet som *dynamisk polaritet*. Det innebär att levande organismer förstås på ett plan där *värderingar* spelar en betydelse – värderingar som kommer till uttryck i och med att en levande varelse föredrar vissa tillstånd framför andra.

Mitt syfte med avhandlingen är att undersöka vad Canguilhem menar med sin beskrivning av livet som dynamisk polaritet. Det är en beskrivning som är i behov av både klargöranden och kritik, som jag formulerar genom att närma mig den från olika perspektiv. En central fråga handlar även om de nivåer som Canguilhems beskrivningar rör sig på. Jag betonar hur en förståelse av livet måste kunna röra sig mellan livsbeskrivningar som befinner sig på olika nivåer, det vill säga mellan en nivå där beskrivningarna görs med rent fysikaliska termer, och en biologisk nivå där helheter och värderingar uppmärksammas.

Avhandlingen fokuserar inledningsvis på Canguilhems egen redogörelse för den dynamiska polariteten. Det är en beskrivning av livet som framträder i Canguilhems doktorsavhandling *Le normal et le pathologique* i relation till en diskussion om frågor rörande normalitet och sjukdom. Även om medicinen bara är ett av många områden där livsbegrepp förekommer, visar det sig vara ett sammanhang där det går att få en god inblick i den dynamiska polariteten hos levande organismer.

I kapitel tre fortsätter jag att befinna mig i en medicinsk kontext. Där undersöks den dynamiska polariteten från ett perspektiv som går under namnet "levd erfarenhet". Det är ett perspektiv som har en avgörande betydelse för att den dynamiska polariteten alls ska kunna uppfattas. Individuella erfarenheter av sjukdom och lidande lyfts upp som något primärt, som föregår all teoretisering kring medicinska frågor. Poängen är att erfarenheternas tidliga företräde även får betydelse för uppfattningen av livet som dynamisk polaritet.

Det fjärde kapitlet tar upp Canguilhems strävan efter att placera individuella erfarenheter i ett större ramverk – ett ramverk som består av livet som helhet. All erfarenhet springer fram ur livet, och detta faktum får enligt Canguilhem konsekvenser för biologin som vetenskap. Biologen behöver ett vitalistiskt förhållningssätt till sitt forskningsobjekt, det vill säga en inställning som inbegriper att livet är något specifikt som inte enbart kan reduceras till sina beståndsdelar.

Avslutningsvis, i avhandlingens femte kapitel, diskuterar jag *vad* det är som Canguilhem egentligen beskriver. Jag argumenterar för att det inte är livets innehåll som Canguilhem primärt intresserar sig för, utan livets *form*. Med hjälp av filosofen Michael Thompsons tankar närmar jag mig synen på livet som en form för det mänskliga erfandet. Jämförelserna mellan Thompson och Canguilhem visar på hur två filosofer trots vida skillnader i sina sätt att bedriva filosofi, ändå närmar sig varandra i sin syn på livet som form.

Utöver avhandlingens huvudsakliga syfte – det vill säga att klargöra vad livets dynamiska polaritet innebär – finns en önskan att introducera Canguilhem till en svenskspråkig publik. Hans inflytande utanför Frankrike är begränsat, trots att vissa av hans

texter har översatts till engelska. Även om min avhandling inte ska förstås som en renodlad exegetisk studie av Canguilhem, utan främst syftar till att klargöra ett särskilt livsbegrepp, hoppas jag att läsaren kan få upp ögonen för en filosof som ofta hamnat i skymundan för sin mer berömda elev Michel Foucault.¹

1.2 Material

Jag baserar min analys huvudsakligen på ett urval av Canguilhems texter. Det viktigaste verket är doktorsavhandlingen i medicin från år 1943. Den går idag under namnet *Le normal et le pathologique*, och består förutom den ursprungliga avhandlingen även av tre reflektioner skrivna 20 år senare. Den engelska utgåvan *The Normal and the Pathological* innehåller dessutom ett förord skrivet av Foucault som fått stor betydelse för det internationella mottagandet av Canguilhems tankar (Roth 2020, 104-105).

Min avhandlings andra och tredje kapitel kretsar främst kring doktorsavhandlingen. I det fjärde kapitlet spelar däremot Canguilhems artikelsamling *La connaissance de la vie* en central roll. I synnerhet artiklarna ”Aspects du vitalisme”, ”Machine et organisme” och ”Le vivant et son milieu” – alla baserade på föreläsningar hållna år 1947 – präglar min diskussion. De är även väsentliga i den bemärkelsen att de visar på ett skifte från medicin till biologi i Canguilhems tänkande (Elden 2019, 35). Dessutom ger de en god inblick i det vitalistiska förhållningssättet som kapitel fyra kretsar kring.

Jag har även haft nytta av samlingsverket *A Vital Rationalist*, vilket är ett verk som består av textutdrag från Canguilhems hela karriär som översatts till engelska och klistrats ihop till helheter samlade under särskilda teman. Även om boken belyser många av de viktigaste områden som Canguilhem intresserade sig för under den långa period han var verksam, leder verkets fullkomliga brist på kronologi till problem. När paragrafer från olika artiklar, skrivna med olika syften i skilda kontexter, slås samman till en enda text, lider helheten och det är lätt att förfäras över det tillvägagångssätt som utgivarna valt.² Jag har därför valt att vara försiktig med att basera min argumentation på detta verk.

En kritik som förvisso kan riktas mot mitt val av material är att jag enbart håller mig till de texter av Canguilhem som finns i engelskspråkiga översättningar. Alla mina citeringar av

¹”Elev” är möjligtvis inte den mest korrekta termen, men det är tydligt att Foucault influerats av Canguilhem. Canguilhem var bland annat delaktig i den kommitté som godkände Foucaults avhandling *Vansinnets historia under den klassiska epoken* (Elden 2019, 8-9).

² Filosofen David Macey hävdar att verket inte gör Canguilhem rättvisa, särskilt inte med tanke på det fokus på detaljkunskap som hans texter präglas av (Macey 1996, 52); för att inte tala om att *kontexten* spelar en enorm roll i Canguilhems tänkande om livet, vilket tydligt framkommer i min avhandling.

Canguilhem är dessutom på engelska, istället för den ursprungliga franskan. Tyvärr har jag valt denna pragmatiska lösning på grund av bristfälliga språkkunskaper. Det enda jag kan säga till mitt försvar är att de texter jag använder mig av trots detta inte är valda på en godtycklig basis, utan verkligen är relevanta för en diskussion om livets dynamiska polaritet – ett begrepp som nämligen får sin djupaste genomgång just i min huvudkälla *Le normal et le pathologique*.

Som sekundärlitteratur använder jag mig till stor del av artikelsamlingen *Vital Norms: Canguilhem's The Normal and the Pathological in the Twenty-First Century*. Detta nyligen utkomna verk innehåller artiklar som på flera punkter tangerar min frågeställning; exempelvis Charles Wolfes, Matteo Penoncellis och Andy Wongs utförliga analys av Canguilhems relation till vitalismen har haft betydelse för min egen analys i kapitel fyra. Även Stuart Eldens *Canguilhem*, vilket är en bok som fungerar som introduktion till Canguilhems tänkande, har påverkat min förståelse av Canguilhems filosofi.

I avhandlingens femte kapitel fungerar Michael Thompsons bok *Life and Action* från 2008 som den huvudsakliga källan. Det är dock enbart bokens första del ”The Representation of Life”, samt introduktionen, som har direkt relevans för min argumentation.

1.3 Georges Canguilhem

Canguilhem föddes 1904 i staden Castelnaudary i södra Frankrike. Sina filosofistudier inledde han i Paris 1924 vid det ansedda *École normale supérieure*, och studerade där samtidigt som bland annat Jean-Paul Sartre, Maurice Merleau-Ponty och Simone Weil. Canguilhem utförde sitt livsverk inom undervisningen: i unga år som gymnasielärare i filosofi, samt som äldre i egenskap av professor i filosofi vid olika franska universitet. Han innehade betydelsefulla positioner inom den akademiska världen, vilket gav honom stor makt när det gällde hur filosofin skulle läras ut i Frankrike (Bauchner 2020a, 13; Elden 2019, 3-5; Marrati & Meyers 2008, vii).

Fokuset på undervisningen styrde även Canguilhems egen forskning i hög grad. Största delen av Canguilhems utgivna texter har en koppling till den undervisning han gav. Exempelvis de tre texter från *La connaissance de la vie* som jag använder mig av i denna avhandling kom till som föreläsningsmanuskript (Elden 2019, 7 & 35). En konsekvens av detta är att hans texter för det mesta är strikt avgränsade och sysselsatta med väldigt specifika frågeställningar, vilket gör att det är svårt att skapa sig en helhetsbild av Canguilhems filosofiska insats. Det här syns även i min avhandling, i och med svårigheterna att skapa en

koherent bild av Canguilhems filosofi om livet. Det är dock viktigt att ha i åtanke att Canguilhem aldrig försökte skapa något filosofiskt system eller någon teoribildning som skulle omfatta alla hans idéer.

Canguilhem är främst känd som vetenskapsfilosof eller vetenskapshistoriker (Elden 2019, 1). Hans texter tar oftast formen av en historisk utläggning som försöker spåra en viss tanketradition eller ett begrepp. Det nära sambandet mellan epistemologi och vetenskapshistoria är kärnan i mycket av Canguilhems arbeten. Vetenskapshistorikern är i någon mening mer en filosof än en historiker – inte för att den historiska utläggningen inte skulle vara av största vikt, utan för att syftet med den historiska utläggningen till stor del är att stöda epistemologiska reflektioner. Dessa reflektioner handlar exempelvis om hur vetenskapliga begrepp och modeller skapas och omformas, och betonar att vetenskapshistorien inte kan ses som en rak väg mot sanningen (Goldhammer 1988, viii).³

De vetenskaper som Canguilhem främst intresserade sig för kan benämnas ”livsvetenskaper”, till vilka jag räknar biologin och medicinen. Canguilhem utbildade sig till läkare vid sidan om sitt filosofiska arbete, och trots att han endast vid några få tillfällen aktivt praktiserade medicin under sitt liv, fungerade hans medicinska kunskap ändå som material för den filosofiska forskning han bedrev. Som han skriver i sitt förord till *Le normal et le pathologique* studerade han medicin för att komma åt konkreta mänskliga problem (Canguilhem 1991, 33-34), vars historia han sedan spårar på sitt vetenskapshistoriska manér.

Min avhandling fokuserar inte på den vetenskapshistoriska aspekten av Canguilhems arbete, utan riktar in sig på det livsbegrepp – det vill säga livet som dynamisk polaritet – som behandlas i mitt urval av Canguilhems texter. Det är däremot viktigt att ha i åtanke att hans beskrivningar av livet ofta förekommer som en del av en historisk utläggning. Det här förklarar varför jag i avhandlingen lägger stor vikt vid de sammanhang inom vilka Canguilhems livsbeskrivningar förekommer, varav det mest centrala sammanhanget är den medicinska doktorsavhandling som följande kapitel diskuterar.

³ Canguilhem influerades av Gaston Bachelards tanke om ”epistemologiska klyvningar” (Goldhammer 1988, vii), något som har likheter med den tanke om paradigmskiftet som Thomas S. Kuhn senare kom att formulera. En gemensam nämnare är att vetenskapshistorien för dem är diskontinuerlig, det vill säga att det vetenskapliga arbetet kräver brytningar med tidigare uppfattningar som fungerat som hinder för att vetenskapen kunnat ta sig vidare (Gutting 2003, 45 & 50).

2. Liv som polaritet

2.1 Inledning

För att förstå vad Canguilhem menar när han benämner livet *dynamisk polaritet* behöver vi undersöka *Le normal et le pathologique* – den medicinska doktorsavhandling där denna tanke framträder som starkast.⁴ I detta kapitel redogör jag för de viktigaste delarna i doktorsavhandlingen som anknyter till den dynamiska polariteten hos livet. För att förtydliga resonemanget tar jag även hjälp av Thompsons filosofi.

Kapitlets tyngdpunkt ligger på att beskriva vad som menas med *polaritet* i Canguilhems livsbegrepp. Jag lyfter fram flera aspekter, varav den viktigaste består av att polariteten innebär en *värderande* tendens som finns hos alla levande organismer. Organismen är inte passiv inför sina livsbetingelser, utan värderar olika tillstånd olika mycket. Detta är enklast att få syn på hos människan, och min diskussion rör sig därför främst på ett mänskligt plan, med exempel tagna från en värdeladdad medicinsk kontext.

Jag introducerar även några av Canguilhems idéer som spelar en viktig roll genom hela min avhandling, varav den mest centrala idén berör relationen mellan en organism och dess omgivning. Även begreppet *biologisk normativitet* behandlas, vilket är ett begrepp som beskriver organismer som normskapande och ständigt framåtskridande, i och med att de tvingas svara på och övervinna de krav som omgivningen ställer dem.

Jag framför även en kritik mot Canguilhems syn på att livets polaritet är ett universellt fenomen, det vill säga att polariteten skulle gälla för alla levande organismer. Denna kritik går som en röd tråd genom hela avhandlingen.

2.2 *Le normal et le pathologique*

Le normal et le pathologique är ett verk som präglas av stora ambitioner, något Canguilhem senare i livet medgav då han uttryckte en bävan inför den svåra tematik som avhandlingen behandlar (Canguilhem 1991, 289). Den tes som Canguilhem *kritiserar* i avhandlingen är däremot klart formulerad; tesen går ut på att skillnaden mellan patologiska och normala fenomen enbart är en fråga om *kvantitativ* variation (Canguilhem 1991, 35 & 42). Det betyder

⁴ Doktorsavhandlingen gick initialt under namnet *Essai sur quelques problèmes concernant le normal et le pathologique*, men i de senare utgåvorna, som även inkluderar några andra essäer, kallas den för *Le normal et le pathologique*. I min avhandling använder jag enbart denna senare benämning.

att det inte finns några *kvalitativa* skillnader mellan ett sjukligt fenomen och ett normalt, utan det är fråga om en och samma kvalitet som rör sig på en kvantitativ skala.

Begreppet *kvalitet* har en tvetydighet som det är viktigt att vara medveten om. Idag talar vi ofta om kvalitet i en värderande bemärkelse, exempelvis att en viss möbel är av god kvalitet. Detta värderande moment är visserligen centralt i min avhandling, men i det här sammanhanget betyder kvalitet något lite annorlunda. Kvalitativa skillnader betyder nämligen också att något är väsensskilt från något annat, på det sätt som exempelvis en stol och en soffa skiljer sig från varandra. Att hävda att det inte finns kvalitativa skillnader mellan ett patologiskt fenomen och ett normalt fenomen, handlar därmed om att säga att det egentligen är fråga om samma *typ* av fenomen i båda fallen.

Canguilhem visar genom en historisk redogörelse dels varifrån detta synsätt härstammar, dels hur brett understöd det har. Vetenskapspositivisten Auguste Comte hör till dess stora förespråkare, flankerad av Claude Bernard, en av fysiologins viktigaste gestalter (Canguilhem 1991, 43). Att dessa 1800-talstänkare förespråkar en homogenitet hos normala och patologiska fenomen måste förstås i relation till de medicinska teorier som tidigare hade varit härskande. Canguilhem spårar två sådana traditioner. Den ena är en räkka av ontologiska teorier, där sjukdom inträder som något *främmande*. Exempelvis parasitsjukdomar är enkla att få in ett sådant ramverk, eftersom de inbegriper att människokroppen blir angripen av något från utsidan. Att sjukdomsalstrande mikrober blev möjliga att upptäcka via mikroskop manifesterade även sådana tankegångar, eftersom det sjukas och det friskas skilda ”vara” då kunde synliggöras.

Den andra traditionen är den hippokratiska medicinen, som kan sägas utgöra en dynamisk teori. Här handlar sjukdom om en förskjuten jämvikt mellan de fyra kroppsvätskorna, där sjukdomssymptomen är naturens eget sätt att korrigera den rubbade harmonin hos människan som helhet. Det som de ontologiska och de dynamiska teorierna dock har gemensamt är att bägge synsätt inbegriper en *kamp*. Hos de dynamiska teorierna står striden mellan motsatta krafter inom organismen; hos de ontologiska teorierna är det en kamp mellan organismen och något yttre (Canguilhem 1991, 39-41).

Därmed ser vi hur dessa medicinska traditioner artikulerar en heterogenitet mellan patologiska och normala fenomen; sjukdom och normalitet består av två skilda kvaliteter. Men det mer monistiska synsätt som framträdde inom vetenskapen under 1800-talet motsatte sig detta (Canguilhem 1991, 103). Det ville föra förklaringarna till en och samma nivå, vilket gjorde att kvantitativ jämförelse ersatte undersökandet av kvalitativa skillnader. Canguilhem citerar Bernard som uttrycker synsättet med följande ord:

Health and disease are not two essentially different modes as the ancient physicians believed and some practitioners still believe. [...] In reality, between these two modes of being, there are only differences of degree: exaggeration, disproportion, discordance of normal phenomena constitute the diseased state. There is no case where disease would have produced new conditions, a complete change of scene, some new and special products. (Canguilhem 1991, 71)

Enligt Bernard finns det därmed en stark kontinuitet mellan patologiska och normala fenomen. Varje sjukdom måste ha en motsvarande funktion i den normala fysiologin, eftersom ett helt nytt fenomen inte kan uppkomma vid sjukdom. För vissa sjukdomar är detta lätt att begripa, exempelvis vissa njursjukdomar, där njurens normala funktion har försvagats. Det är alltså fråga om samma mekanismer i både det patologiska och det normala fallet, med den enda skillnaden att vi fått en ökning eller minskning i graden av aktivitet. Andra sjukdomar, som exempelvis diabetes, ledde till större problem för Bernard. Hur kan vi utifrån detta synsätt förklara den sockermängd som går att uppmäta i en diabetikers urin, då något socker inte går att påträffa i en frisk människas urin? Här verkar ett nytt tillstånd ha uppkommit, vilket strider mot Bernards antaganden. För att rädda sin teori postulerar Bernard helt enkelt att ifall våra mätinstrument vore känsligare, så skulle vi upptäcka att även en frisk människa utsöndrar socker i minimala mått (Canguilhem 1991, 67-69).

Denna tilltro till att dagens olösliga problem i framtiden kommer att lösas av vetenskapen och teknologin, bara de ges tillräckligt med tid, är naturligtvis inget som enbart utmärker Bernard, utan kan sägas vara kännetecknande för vetenskapspositivismen som helhet. För vårt ändamål är det inte heller relevant om Bernard hade rätt eller inte. Det väsentliga är däremot den *anda* som dessa tankar uppvisar – en anda som hos filosofen Comte tar ett liknande uttryck. För honom spelar kontinuiteten mellan det normala och det patologiska en central roll i och med den betydelse kontinuiteten får för sjukdomar som forskningsobjekt. Patologiska fenomen hos människan fungerar som en sorts ”naturliga experiment” som forskaren kan undersöka och genom dem få kunskap om normala, fysiologiska, fenomen. Canguilhem drar paralleller till Platons *Staten*, där Sokrates hävdar att vi genom att undersöka staten kan få kunskap om själen tack vare deras intima samband. Tanken är nämligen att det är lättare att få kunskap om staten eftersom dess konstitution är tydligare för oss än själens. Comte såg något liknande hos den sjuklighet som människan drabbas av, eftersom den uppvisar brister i en fysiologi som annars ligger dold för oss (Canguilhem 1991, 43).

Detta drag är enbart möjligt att göra ifall det förutsätts en kontinuitet mellan sjukdom och hälsa. Till viss del håller Canguilhem med om att det är upptäckten av defekter som överhuvudtaget gör det möjligt att uppfatta något som normalt. Men som vi kommer att se är det inte för att de skulle bestå av samma kvalitet. Deras intima samband är nämligen på en tidlig nivå och inte på en begreppslig. Förekomsten av sjuka människor är något tidligt primärt, eftersom det är en nödvändig förutsättning för att vi överhuvudtaget börjar benämna något sjukligt eller friskt (Canguilhem 1991, 88 & 93). Men på ett logiskt plan är det patologiska och det normala inte identiska på det sätt som Comte avsåg, det vill säga att det patologiska kan fungera som ett förstoringsglas för att undersöka fysiologin.⁵ Något sådant är otänkbart för Canguilhem, då dessa begrepp enligt honom spelar i två skilda ligor eftersom vi tillskriver dem fundamentalt olika värden.

2.3 Liv som polaritet

Canguilhem poängterar att en kontinuitet mellan två fenomen, exempelvis mellan sjukdom och hälsa, inte behöver betyda att de för den skull är homogena fenomen. Att ett fenomen går över i ett annat är fullt förenligt med att fenomenen i fråga uppvisar heterogenitet (Canguilhem 1991, 56). Canguilhem formulerar detta enligt följande:

An organism's behavior can be in continuity with previous behaviors and still be another behavior. The progressiveness of an advent does not exclude the originality of an event.
(Canguilhem 1991, 87)

Kvalitativa skillnader försvinner inte bara för att vi kan spåra en kontinuitet mellan dem. Det här är en av Canguilhems mest centrala poänger i hans kritik av det monistiska ideal där skillnader enbart är kvantitativa, inte kvalitativa. Att det läggs så stor vikt vid det kvantitativa beror på att livsvetenskaperna blivit inspirerade av fysikens och kemins modeller. Det är visserligen förståeligt utifrån det faktum att även levande organismer, det vill säga biologins forskningsobjekt, är underkastat samma naturlagar som all materia. Därför är det lockande att låta livsvetenskaperna arbeta med samma verktyg som naturvetenskaperna gör. Men då glömmar vi fullständigt bort den specificitet som finns hos livsvetenskaperna. Exempelvis begrepp som "sjukdom" och "deformitet" kan inte förekomma inom fysiken eller kemin. Det vore rent absurt att tala om en patologi hos himlakroppars rörelser (Canguilhem 1991, 127-128).

⁵ Jag gör ingen åtskillnad mellan ett logiskt och ett begreppsligt plan, utan använder dem synonymt.

Canguilhem menar att detta gör livsvetenskaperna till autonoma vetenskaper. Deras forskningsobjekt har en axiologisk dimension som spelar en stor betydelse.⁶ Att se något som en sjukdom eller en deformitet inbegriper ett värderande – en normativitet – som inte kan förkastas. Naturvetenskaperna ogillar omdömen av denna typ, och kanske med rätta, men för biologer och medicinare är det varken möjligt eller eftertraktat att fullständigt avhålla sig från en terminologi med värdeladdade begrepp. Det har att göra med det som Canguilhem benämner *livets dynamiska polaritet*.

Denna polaritet kommer till uttryck på olika sätt.⁷ Hos en människa syns den exempelvis genom att hen inte ställer sig passiv inför fenomen som sjukdom och hälsa. Sjukdom har ett negativt värde för oss, medan hälsa är något eftertraktat. Här är det enkelt att urskilja en polaritet mellan sjukdom och hälsa. Det är en polaritet som framspringer ur en individs värderingar. Men även om de i viss mån är subjektiva och kan variera i styrka mellan människor, så visar de ändå på en generell tendens hos allt levande. I en central passage i *Le normal et le pathologique* uttrycker Canguilhem denna tanke tydligt:

We think that medicine exists as the art of life because the living human being himself calls certain dreaded states or behaviors pathological (hence requiring avoidance or correction) relative to *the dynamic polarity of life*, in the form of a negative value. We think that in doing this the living human being, in a more or less lucid way, extends a spontaneous effort, peculiar to life, to struggle against that which obstructs its preservation and development taken as norms. (Canguilhem 1991, 126, min kursivering)

Kanske kunde vi kalla denna polaritet för en värderande tendens som finns hos alla levande organismer. Medicinen som hantverk kan därmed ses som ett av de uttryck som denna tendens tar. Hos andra organismer syns dessa värderingar istället i olika former av hedonistiska beteenden, exempelvis självbevarelsedrift eller självläkning (Canguilhem 1991, 127 & 131).

Hos människan är det särskilt enkelt att hitta exempel på livets polaritet, eftersom människor kan formulera sina värderingar i ord. Polariteten mellan tillstånd av sjukdom och hälsa, eller mellan att leva och att dö, syns inte bara i det mänskliga beteendet, utan även i det sätt som vi talar om dessa tillstånd. Men även fågeln som undviker att äta en viss insekt på grund av dess avskräckande färg uppvisar en polaritet, trots att fågeln inte kan verbalisera det

⁶ Axiologin behandlar frågor om värderingar.

⁷ Den *dynamiska* aspekten av livets dynamiska polaritet diskuterar jag utförligt i kapitel 3. I detta kapitel är det *polariteten* som står i centrum för min diskussion, även om den rörlighet och föränderlighet som den dynamiska polariteten kännetecknas av redan glimtar fram i detta kapitel.

på ett för oss begripligt sätt. Polariteten är nämligen något som *uttrycks*, och inte något som den levande organismen själv måste vara medveten om.

Idén om att det finns en polaritet som genomsyrar allt liv, från det största däggdjuret till den allra minsta amöba, är beroende av hypotesen att alla levande organismer har vissa preferenser. Canguilhem poängterar att en organisms restprodukter och dess föda inte har samma värde för organismen. Det finns nämligen en tydlig riktning hos det levande i det avseendet att föda tas in genom en pol och avföring utsöndras ur en annan – och denna riktning har en betydelse (Canguilhem 1991, 128-129 & 136).

Ifall riktningen av någon orsak försvinner och restprodukter inte längre utsöndras utan blir kvar i kroppen, följer allt fortfarande helt enligt naturlagarna. Inget lagbrott har begåtts enligt fysikern eller kemisten, trots att organismen förgiftas av de effekter som den misslyckade utsöndringen ledde till. Inget kan nämligen *misslyckas* i relation till de fysikaliska lagarna. Men i relation till livets polaritet har ett misslyckande skett, och detta har betydelse för organismen eftersom den värderar sin egen överlevnad.⁸

2.4 Livets normativa aktivitet

Det går därmed att urskilja flera olika aspekter hos livets polaritet. För det första innebär polariteten ett särskiljande av olika poler hos organismen, likt ett batteris pluspol och minuspol, vilket ger vissa bestämda riktningar hos de processer som livet inbegriper. För det andra innebär polariteten att det som lever kan röra sig på ett plan där värden har betydelse, det vill säga att organismen inte ställer sig likgiltig inför de förhållanden som den lever under. Detta för oss in på den tredje aspekten, som är den mest centrala i Canguilhems avhandling. Förutom att tillskriva olika tillstånd olika värden, har organismen även en normativitet i en annan bemärkelse. Organismen *skapar* nämligen även egna normer. Canguilhem skriver:

⁸ Den distinktion som görs mellan livsvetenskaperna och de fysikaliska vetenskaperna utifrån argumentet att patologiska fenomen, eller misslyckanden, är unika för livsvetenskaperna, kan problematiseras. Visserligen stämmer det att vi aldrig skulle tala om sjuka atomer eller misslyckad gravitationskraft, medan vi inom biologin mycket väl kan tala om sjuka celler eller proteiner med misslyckad veckning. Men det finns gränsfall som gör att denna distinktion blir suddig. Meteorologin är exempel på en naturvetenskap där väderfenomen inte är värdeneutrala för betraktaren. Vi kan tala om förödande åskväder på ett liknande sätt som vi talar om en förödande sjukdom. Men jag tror att den distinktion Canguilhem är ute efter är att misslyckandet eller det negativa värdet i livsvetenskapernas fall träder fram ur själva forskningsobjektet, det vill säga ur livet, medan värderingarna i de fysikaliska vetenskapernas fall kommer från betraktaren. Ett felveckat protein är nämligen inte bara ett misslyckande i relation till betraktaren, utan även i relation till den livsprocess som det är en del av.

We, on the other hand, think that the fact that a living man reacts to a lesion, infection, functional anarchy by means of a disease, expresses the fundamental fact that life is polarity and thereby even an unconscious position of value; in short life is in fact a normative activity. *Normative*, in philosophy, means every judgment which evaluates or qualifies a fact in relation to a norm, but this mode of judgment is essentially subordinate to that which establishes norms. Normative, in the fullest sense of the word, is that which establishes norms. And it is in this sense that we plan to talk about biological normativity. (Canguilhem 1991, 126-127)

Vi ser här att Canguilhem gör en skarp distinktion mellan två typer normativitet. Dels innebär normativitet fällandet av omdömen i relation till en bestämd norm; dels innebär det sättandet av själva normen. Det senare är det Canguilhem främst intresserar sig för, och det är det han benämner *biologisk* normativitet.

Biologiska normer skiljer sig från sociala normer. Den biologiska normen kallar jag främst för *levnadsnorm*, och kan sägas vara det sätt som en viss organism lever på i en viss miljö. Hos människan finns det naturligtvis en växelverkan mellan sociala och biologiska normer, exempelvis kan varken vår förväntade kroppslängd eller livslängd enbart härledas utgående från någondera faktorn i isolation. Men en viktig skillnad mellan biologiska och sociala normer är att sociala normer är sådana som kan ifrågasättas av individer i ett samhälle, och förändras politiskt, medan en biologisk norm främst är något som *visar* sig genom att en viss organism klarar av att existera i en viss miljö (Canguilhem 1991, 159-161 & 256).

Skälet till att den biologiska normativiteten får en så utförlig behandling i *Le normal et le pathologique* är att den i grunden förändrar den motsättning som bokens titel skvallrar om. Det är nämligen inte så att det normala och det patologiska skulle vara varandras motsatser, utan det är det *normativa* som är motsatsen till det patologiska. Även den sjuka människan lever efter en norm, och är därmed i något avseende normal, men denna norm är underlägsen de normer, eller levnadssätt, som en frisk människa lever efter. Dessutom kan den sjuka sägas vara *ffättrad* vid sin norm, och oförmögen att hitta andra sätt att leva (Canguilhem 1991, 183 & 203).⁹

⁹ Att även den sjuka människan är normal eftersom hen lever enligt en norm, motsvarar dock inte hur vi i vardagligt tal använder begreppet normalitet. Det leder enligt mig till problem, eftersom själva begreppet "normal" då tappar sin mening, eftersom alla tillstånd då kan anses normala i det avseendet att de relateras till en levnadsnorm, oberoende hur ovanlig eller patologisk den än må vara. Men samtidigt ligger det i Canguilhems intresse att visa just hur oklart normalitetsbegreppet är, i synnerhet när det ställs som det patologiskas motpol. Genom att istället lyfta upp det normativa som en skarp kontrast till det patologiska kan han godkänna en viss tvetydighet när det gäller betydelsen av begreppet "normal".

Den friska människan är däremot normativ, eftersom hen kan tåla de motgångar hen stöter på. Att vara normativ innebär att vid behov kunna transcendera normer. Detta överskridande behövs när omgivningen ställer oss människor på prov, och att vara frisk i denna normativa bemärkelse innebär att inte låta sig nedslås av de utmaningar och prövningar som vi ställs inför, utan istället besegra dem genom att sätta nya normer som möjliggör ett fungerande liv under de förändrade omständigheterna.

Den här teoretiska diskussionen kan illustreras genom att ta en diabetiker som exempel. Att insjukna i diabetes – det må vara vilken undertyp som helst – skapar ett behov av att ändra sitt sätt att leva för att klara sin vardag. Det kan handla om att regelbundet inta medicinering, eller att noggrant följa med sitt födointag och sin blodsockernivå. Även om diabetes är en kronisk sjukdom personen inte tillfrisknar från, är det ändå möjligt att uppnå en ny jämvikt i sitt sätt att leva. Detta återupprättande av en jämvikt kan sägas vara det samma som att skapa en ny norm, det vill säga att vara normativ.

Vi ser därmed att sjukdom inte nödvändigtvis innebär förlust av normativitet. Samtidigt är det självklart att en diabetiker är bunden vid sin sjukdom på ett helt annat sätt än en människa som insjuknar i exempelvis förkylning eller öroninflammation, och som fullständigt tillfrisknar från dessa krämpor. Det verkar dock svårt, rentav omöjligt, att på ett allmänt plan bestämma om normativiteten vid en specifik sjukdom är begränsad eller inte; allt handlar nämligen om den relation den insjuknade har till sin sjukdom och i vilken mån den hindrar personen från att klara sig i sin vardag.

Det patologiska måste nämligen förstås som en avvikelse från den *individuella* norm som en specifik person lever efter i en särskild kontext. Ett synfel som kan korrigeras med hjälp av glasögon leder för de flesta människor inte till lidande, men för en pilot kan det vara ödesdigert eftersom personen kan förlora sitt jobb. Där patologier ofta förstås som avvikelser från statistiska medeltal, betonar Canguilhem istället hur patologins *pathos* uppmärksammas ur enskilda individers perspektiv. Canguilhem skriver:

But diversity is not disease; the *anomalous* is not the pathological. Pathological implies *pathos*, the direct and concrete feeling of suffering and impotence, the feeling of life gone wrong. (Canguilhem 1991, 137)

Jag kommer att återvända till den existentiella och rent av fenomenologiska prägel som dessa uttalanden bär på. I det här sammanhanget vill jag dock enbart betona hur mångfald och avvikelser inte a priori innebär något patologiskt. Tvärtom är mångfald nödvändigt för att livet ska kunna överleva i de olika miljöer och sammanhang där det förekommer. Det är

egentligen precis denna mångfald som ger upphov till den normativitet som finns hos det levande. När omgivningen förändras blir den tidigare normen utdaterad, och organismen måste välja en ny norm från den palett av normer som finns för att överleva. *Välja* är möjligtvis ett för starkt ord i detta sammanhang då vi talar om organismer överlag – för hur stor valfrihet har egentligen en amöba? Men Canguilhem sätter tyngdpunkten vid att en organism inte är en passiv aktör som enbart utsätts för trycket från sin omgivning, likt en strand som slipas av vågorna, utan även reagerar *aktivt* på de krav som miljön ställer på den.

2.5 Den aktiva organismen

Att tala om organismer som normativa, det vill säga normskapande, inbegriper en förståelse av organismer som aktiva aktörer i relation till sin omgivning. Men det är inte enkelt att komma tillrätta med den enorma variation i "agentskap" som vi finner hos allt det som lever. Att det är fördelaktigt att uppfatta människan som en aktivt handlande aktör är det få som bestrider, men hur är det exempelvis med en grönalga eller en kaktus? Hur mycket agens kan sådana organismer sägas ha?¹⁰

Michael Thompson tangerar denna fråga i sin bok *Life and Action*, i samband med en kritik han riktar mot en metafysisk tendens hos biologer att vilja skapa *listor* över egenskaper som levande organismer delar. En sådan ofta förekommande egenskap är att livet *svarar* på stimuli. Men Thompson pekar ut hur svårt det är att verkligen få grepp om vad som skiljer de levande organismernas svar från de icke-levandes.

Vi kan säga att både en asfaltväg som värms upp och fotosyntesen som sker i ett grönt löv är effekter av solljus. På liknande sätt kan vi även säga att både en sjös istäcke som smälter och öppnandet av en lönnknopp är ett resultat av stigande temperaturer om våren. Ändå vill vi kategorisera fotosyntesen i det gröna lövet och öppnandet av lönnknopp som en *särskild* kausal relation, fränskild från den kausalitet som uppvisas vid uppvärmningen av asfalten eller vid isens smältning. Men det verkar bara gälla i vissa fall, för om vi istället tänker oss en vätebomb som detonerar, så skulle dess effekt på både icke-levande och levande ting vara av samma förödande typ; och inte bara dess effekt, utan även kausaliteten är den samma oberoende om det som drabbas lever eller inte. Thompson skriver:

¹⁰ Att diskutera växters agentskap i detta sammanhang har sin fördel, eftersom det drar frågan till sin spets. Det är visserligen enklare att enbart ta upp exempel som berör människan och andra delar av djurriket, men då ignorerar vi en stor andel av de organismer som finns. Och ifall vi ska ta Canguilhems tanke om livets dynamiska polaritet på allvar, så måste den även kunna sträcka sig till växter. Jfr Thompson 2008, 40.

I mean: sunlight makes the asphalt warm; moisture and cold make it crack; the H-bomb turns it to vapor. These things are all on a level. The asphalt is in a sense passive in the face of any of them. But, in the familiar metaphors, the rose or maple is ready for certain of these ‘influences’ – rising spring temperatures, for example – it is already on to them, it takes advantage of them. Green leaves are not *subjected* to the light, if it is not too strong; they are not in the same sense passive in respect to it; the access of photons is not to be understood on a model of bombardment – that is, as it would have been if we were discussing the fading of a book cover or the warming of a stone. This, I think, is the contrast one is trying to register, in placing ‘responsiveness to stimuli’ among the characteristic marks of the concept *life*. (Thompson 2008, 40-41)

Det viktiga här är den *nivå*, på vilken vi måste förstå ett uttalande om att organismer svarar på stimuli som de mottar. På en rent fysikalisk nivå, den nivå där kemin och fysiken rör sig, är det svårt att peka ut skillnader mellan hur levande och icke-levande ting reagerar på stimuli. Men om vi tar steget till det biologiska planet, det plan där helheter beaktas, blir det möjligt att beskriva levande organismer som aktiva i relation till sin omgivning.

Det här kan klargöras genom en undersökning av hur cellulära *processer* inom biologin förstås. Citronsyracykeln eller fotosyntesen är exempel på processer där kemins och fysikens begrepp spelar en viktig roll i våra beskrivningar av dem. Men de kan inte begripas som enhetliga biologiska processer enbart med hjälp av de fysikaliska vetenskapernas terminologi. Citronsyracykeln blir nämligen begriplig som ett enhetligt fenomen genom att den kan relateras till den funktion den spelar för en levande organism. Genom att enbart titta på de kemiska reaktioner som citronsyracykeln består av i isolation kan vi nämligen inte få syn på att reaktionerna är delar av en enhetlig process som har en viss riktning och ger ett visst resultat.¹¹

En möjlig förklaring till att vi talar om att organismer *svarar* på stimuli – istället för att bara säga att de utsätts för stimuli – kan tänkas ha att göra med det nära samband som finns mellan ett stimuli och en särskild livsprocess. I exempelvis den fotosyntes som pågår i ett grönt löv är nämligen solens energi en av parterna i den process som fotosyntesen utgörs av. Även om solenergin på det fysikaliska planet visserligen kausalt orsakar att reaktioner som ingår i fotosyntesen kan ske, spelar solenergin på ett biologiskt plan också rollen som en av

¹¹ Denna argumentation baserar sig på Thompsons resonemang (Thompson 2008, 41). Alice Cary gör tolkningen att processerna förstås som biologiska då de kan relateras till en viss *livsform* (Cary 2008, 14). Thompsons livsformsbegrepp behandlas i avhandlingens femte kapitel.

deltagarna i fotosyntes-processen som helhet – en helhet som är aktiv i den bemärkelsen att den går i en viss bestämd riktning.

Det här är en svår poäng att göra, och den kräver att livsprocesser förstås som rätt abstrakta ting, det vill säga som ett slags *former* i vårt tänkande, där livsprocessernas materiella uppbyggnad är av mindre vikt. Det här klarnar i kapitel fem, där jag med hjälp av Thompsons tankar diskuterar "form-aspekten" av hur vi uppfattar levande organismer. Trots att Canguilhem inte diskuterar livsprocesser på det sätt som Thompson gör, tror jag ändå att de kan fungera som exempel på den polaritet som Canguilhem ser hos allt som lever. Dessa livsprocesser – vars riktningar har betydelse – existerar nämligen även hos enkla organismer som är svåra att tillskriva ett värderande beteende, exempelvis alger eller bakterier.

Samtidigt finns det flera problem med detta synsätt. Det kan nämligen knappast stämma att det går att dra en skarp gräns mellan processer som sker i levande organismer och processer som sker på annat håll, utifrån hypotesen att livsprocesserna har en riktning medan icke-levande processer aldrig har det. Därmed verkar det som om den polaritet som jag tillskrev livsprocesserna även går att tillskriva andra processer, vilket gör det oklart vad som utmärker just livets polaritet från andra typer av polaritet.¹² Men jag tror att det största problemet med att se processer som fotosyntes eller citronsyracykeln som uttryck för livets polaritet, är att organismen som *helhet* faller i skymundan.

I föreläsningen "Le vivant et son milieu" behandlar Canguilhem ett synsätt som betonar att det är som en helhet som ett djur reagerar på sin omvärld, och inte som en summa av molekylära reaktioner. Därefter refererar han till den vitalistiska biologen Jakob Johann von Uexküll, vars tankar underlättar förståelsen av hur Canguilhem tänker sig den aktiva organismen:

To act on a living being, a physical excitation has not only to occur but also to be noticed. Consequently, insofar as the excitation acts on the living being, it presupposes the orientation of the living being's interest; the excitation comes not from the object but from the living. In order for the excitation to be effective, it must be anticipated by an attitude of the subject. If the living is not looking, it will not receive anything. A living being is not a machine, which responds to excitations with movements, it is a machinist, who responds to signals with operations. Naturally, this is not to contest that it happens

¹² Eventuellt kunde en utmärkande faktor för livsprocesserna vara att de kan *misslyckas*, medan processer som berör den icke-levande materian inte kan göra det. Tanken skulle då vara att det är meningsfullt att tala om en misslyckad fotosyntes, medan det inte är meningsfullt att tala om en misslyckad oxidationsprocess, eller någon annan kemisk process som inte nödvändigtvis berör levande organismer. Men jag är osäker på ifall en sådan distinktion kan göras.

through reflexes whose mechanism is physico-chemical. That is not where the question lies for the biologist. Rather, the question lies in the fact that out of the abundance of the physical milieu, which produces a theoretically unlimited number of excitations, the animal retains only some signals. (Canguilhem 2008, 111-112)

Detta påminner starkt om Thompsons formulering gällande att rosen eller lönnen är *redo* för vissa specifika influenser, exempelvis vårens stigande temperaturer. Att det görs ett urval genom att vissa stimuli, eller excitationer, besvaras och andra ignoreras, verkar vara centralt för beskrivningen av en levande organisms agentskap. Men samtidigt ställer von Uexkülls tankar – tankar som Canguilhem verkar instämma med – höga krav på vad en levande organism ska vara kapabel till. Att organismen beskrivs som en *maskinist* är träffande när det gäller människan, men hur välfungerade beskrivning är det för en ros eller en lönn? Och på vilket sätt kan dessa organismer sägas *se* eller *uppmärksamma* stimuli som är relevanta att reagera på?

Att vi tenderar utvidga begrepp från den mänskliga erfarenheten till övriga organismer är inte nödvändigtvis av ondo.¹³ Men samtidigt visar användningen av ett metaforiskt språkbruk hur svårt det är att artikulera det som utmärker en levande organisms agentskap. Och det leder till problem för mottagandet av Canguilhems tankar, eftersom den normativa organismen – det vill säga den organism som aktivt överskrider gamla levnadsnormer och skapar nya – beskrivs som aktiv på ett sätt som är svårt att generalisera till *alla* levande organismer. Ifall Canguilhem hade gett oss exempel på normativt beteende även hos enkla organismer kunde detta problem möjligen upplösas; men eftersom han främst diskuterar människan och andra djur, samtidigt som han betonar det universella hos livets normativitet (Bauchner 2020a, 40), förblir frågan olöst.

2.6 Organismen i sin miljö mitt

Även om de universella anspråken på livets polaritet är svåra att förverkliga, syns polariteten ändå som en värderande tendens i många organismers liv. Av avgörande betydelse för dessa värden är relationen mellan organism och miljö – den spelplan där polariteten kommer till uttryck. I slutet av *Le normal et le pathologique* förekommer ett parti som beskriver hur denna relation ser ut. Efter att ha diskuterat två olika teorier om *anpassning* – ett av den moderna biologins viktigaste begrepp – utbrister Canguilhem:

¹³ Här tänker jag på begrepp som "maskinist", "vara redo", "se" och "uppmärksamma".

But in both theories, the environment is considered as a physical fact, not as a biological fact, as an already constituted fact and not as a fact to be constituted. By contrast, if the organism-environment relation is considered as the effect of a really biological activity, as the search for a situation in which the living being *receives*, instead of submits to, influences and qualities which meet its demands, then the environments in which the living beings find themselves are *carved out by them, centered on them*. In this sense the organism is *not thrown into an environment* to which he must submit, but *he structures* his environment at the same time that he develops his capacities as an organism. (Canguilhem 1991, 283-284, mina kursiveringar)

Här stöter vi på liknande formuleringar som vi såg hos Thompson och von Uexküll. Men förutom att bara beskriva organismen som någon som *svarar* på stimuli från omgivningen, betonar Canguilhem att organismen även *skapar* sin omgivning. Det är enkelt att hålla med om ifall vi tar människan som exempel. Med hjälp av tekniska lösningar formar vi aktivt vår omvärld för att möta våra behov. Och genom att undersöka de artefakter som finns på vår jord blir det tydligt hur dessa omgärdar den mänskliga existensen i dess mitt. Myrstackar och bäverdammar visar att även andra djur kan forma sin egen miljö. Men det är däremot återigen svårt att se att alla organismer skulle leva upp till denna beskrivning.

Det finns dock en möjlig utväg i Canguilhems anmärkning om att omgivningen, eller miljön, inte bör förstås som ett fysikaliskt faktum, utan ett *biologiskt*. När han talar om miljö är det nämligen inte en materiell beskrivning av det vi ser omkring oss som han är intresserad av. Istället är det *relationen* mellan organism och miljö som är det viktiga.

Jag har redan tangerat denna relation många gånger, i och med diskussionen kring normer och normativitet, eftersom de biologiska normerna kan förstås som relationer mellan organism och miljö. De biologiska normerna har så att säga ingen egen existens, utan de består av den helhet som organismen och dess miljö utgörs av. Med andra ord kan vi kalla den biologiska normen – eller levnadsnormen – för det sätt som en specifik individ klarar av att leva i en viss miljö.

Filosofen Arantza Etxeberria Agiriano menar att relationen som finns mellan organismen och miljön kan sägas vara källan till den biologiska normativiteten (2020, 308). Det är genom denna relation som värden uttrycks som svar på de behov som organismen ställs inför. Det finns ingen sjuklighet eller friskhet i isolation, utan det är alltid fråga om hur en individ påverkas i relation till sin miljö (Canguilhem 1991, 143-144). Vi såg det i exemplen med diabetikern och personen med synnedläggelse, där en förändrad livsstil och tekniska lösningar kan leda till nya normer att leva efter. Hur funktionella dessa normer är kommer att

bero på den livssituation den specifika individen befinner sig i, och vilka saker i tillvaron som personen i fråga värderar.

Därmed upptäcker vi att miljön ur ett biologiskt perspektiv måste förstås på ett plan där värderingar har en betydelse. Canguilhem skriver att även om miljön ur en vetenskaplig synvinkel fungerar enligt de fysikaliska lagarna, så kan biologen inte enbart reducera miljön till ett plan där analytisk abstraktion råder:

The living creature does not live among laws but among creatures and events which vary these laws. What holds up the bird is the branch and not the laws of elasticity. [...] [W]hat the fox eats is the hen's egg and not the chemistry of albuminoids or the laws of embryology. (Canguilhem 1991, 197-198)

Återigen påminns vi om hur biologer måste lyfta ögonen från detaljer för att se helheter. Det betyder inte att dessa detaljer vore onödiga – tvärtom är det viktigt att även undersöka organismers beståndsdelar med hjälp av fysikaliska termer. Men sådan kunskap får sin biologiska relevans först när den förstås i relation till organismens existens i sin helhet (Canguilhem 2008, xx & 113).

I Canguilhems föreläsning "Le vivant et son milieu" jämförs den biologiska relationen mellan organism och miljö med relationen mellan delar och helheter hos en organism. Poängen här är att det är fråga om ett *funktionellt* förhållande och inte ett rent geografiskt eller spatiskt. Ett hjärta är en del av organismen som helhet, men det fungerar samtidigt också som en helhet för de celler som hjärtat består av. Organismen som helhet består av delar, men är samtidigt också en del av den helhet som miljön utgör (Canguilhem 2008, 111).

En intressant aspekt här är att organismens liv inte "slutar" vid hudens yttersta skikt, utan sträcker sig utåt. Canguilhem diskuterar på åtskilliga ställen hur verktyg och teknologier fungerar som en form av livsutvidgning eller utsträckning hos livet (Canguilhem 2008, 87 & 93-94). Ian Hacking tar fasta på detta i en artikel där han diskuterar hur Canguilhems skrifter anteciperar cyborg-diskussionerna på andra hälften av 1900-talet (Hacking 1998). I relationen mellan organism och miljö – i denna livsvärld – blir gränserna mellan det som lever och det icke-levande otydliga.

Trots detta utsuddande av gränser bibehålls ändå ett *centrum* hos denna relation i den enskilda organismen. Franskans "milieu" kan betyda både miljö och centrum (Geroulanos & Ginsburg 2008, xiv). Denna centrum-aspekt hos miljöbegreppet är viktig för Canguilhem, då organismen är i centrum för sin biologiska miljö – en miljö som organismen både reagerar på och aktivt formar. Två organismer kan därmed befinna sig i samma geografiska miljö, men

ändå ha en relation till skilda biologiska miljöer.¹⁴ Möjligtvis är de svenska begreppen ”omvärld” eller ”omgivning” mer träffsäkra när det gäller den biologiska miljön, eftersom de ger associationer till ett omgärdande av något som befinner sig i dess mitt.¹⁵

2.7 Avslutning

Den slutsats vi kan dra ur dessa anmärkningar är att livets polaritet inte är någonting som finns *i* en levande organism, utan något som syns i relationen mellan en organism och dess omgivning. En levande organism står alltid i relation till en viss miljö som ställer den inför olika krav, och genom att organismens svar på dessa krav inte är godtyckligt, uttrycks en polaritet – ett värderande beteende – som vi kan uppmärksamma.

Det är dock inte lätt att upptäcka denna polaritet i alla organismers sätt att vara. Hos människan syns den tydligt, medan den hos växter är mera diffus. Visst har även växter preferenser, men det verkar ändå finnas en svårighet i att generalisera livets polaritet så att det skulle gälla allt liv. Jag har visserligen lyft upp idén om att även primitiva livsfunktioner, som exempelvis fotosyntesen, kan uppvisa en polaritet, eftersom sådana processer har en tydlig riktning som är avgörande för organismens överlevnad. Men åtminstone för Canguilhem är det centralt att livets polaritet är något som kommer till uttryck i de beteenden som organismen som *helhet* utför, vilket fokuset på specifika livsprocesser riskerar åsidosätta.

Det går inte att komma ifrån att det är människan som är i blickfånget i *Le normal et le pathologique*. Ett av Canguilhems mål med doktorsavhandlingen är att visa på att det finns en kvalitativ skillnad mellan tillstånd av sjukdom och tillstånd av hälsa, vilket är något som erfars ur ett mänskligt perspektiv. Även om han utgår från att denna polaritet mellan lidande och välbefinnande finns hos livet generellt, och att det mänskliga behovet av att lindra lidande bara är ett av dess uttryck, förblir människan i centrum i hans argumentation. Nästa kapitel fördjupar detta mänskliga perspektiv på livets dynamiska polaritet, med fokus på den individuella erfarenheten.

¹⁴ När vi i biologin talar om att arter har olika biologiska *nischer* tror jag att vi rör oss i ett gränsland mellan funktionell miljö och geografisk miljö, eftersom dessa miljöer överlappar varandra.

¹⁵ Canguilhem diskuterar von Uexkülls distinktioner mellan *Umwelt*, *Umgebung* och *Welt*. *Umwelt* är den miljö där en viss individs beteende utspelar sig, *Umgebung* är den rent geografiska miljön och *Welt* handlar om den vetenskapliga miljön. *Umwelt* är det av dessa begrepp som Canguilhem naturligtvis främst intresserar sig för när det gäller det biologiska miljöbegreppet (Canguilhem 2008, 111-112).

3. Dynamisk polaritet sedd utifrån levd erfarenhet

3.1 Inledning

Det är slående hur stor betydelse den enskilda människans erfarenheter har för argumentationen i *Le normal et le pathologique*. Detta faktum rimmar illa med den beskrivning av Canguilhems filosofi som finns i en text av Michel Foucault. I Foucaults förord till den engelska utgåvan av Canguilhems avhandling förekommer en uppdelning mellan å ena sidan franska *erfarenhetsfilosofer*, där Foucault placerar Jean-Paul Sartre och Maurice Merleau-Ponty, och å andra sidan franska *kunskapsfilosofer*, till vilka han förutom Canguilhem även räknar Gaston Bachelard och Jean Cavaillès.¹⁶ Tänkarna i den senare kategorin intresserar sig för epistemologiska frågor genom undersökning av begrepp och rationalitet, medan erfarenhetsfilosoferna är intresserade av frågor om mening och subjektivitet (Foucault 1991, 8).

Filosofen Xavier Roth kallar denna indelning för ”Foucaults dogm” och menar att den fått en problematisk inverkan på mottagandet av Canguilhems filosofi. Många har nämligen närmast sig Canguilhems skrifter motiverade av det inflytande han hade på Foucault, vilket gjort att Foucaults egna uttalanden om honom fått en stor betydelse (Roth 2020, 104-107).¹⁷ Och visserligen är det sant att Canguilhem *är* en begreppsfilosof som är intresserad av livsvetenskaperna. Men det betyder inte att frågor som berör individens erfarenheter vore irrelevanta för honom. Tvärtom har vi redan sett hur livsvetenskapliga begrepp som sjukdom och hälsa enbart kan uppkomma ur levd erfarenhet, det vill säga att människor som upplevt lidande gett upphov till ett vårdande, som i sin tur resulterat i en vetenskap kring detta grundläggande behov av vård.

I detta kapitel diskuterar jag den betydelse som den levda erfarenheten har för synen på liv som dynamisk polaritet. Här framträder den *dynamiska* aspekten tydligt, exempelvis i min

¹⁶ Cavaillès och Bachelard är nyckelfigurer inom fransk vetenskapsfilosofi och vetenskapshistoria. Cavaillès intresserade sig främst för matematikens filosofi, medan fysiken var i centrum för Bachelards filosofi (Elden 2019, 6 & 111-115).

¹⁷ Enligt Roth lägger Foucault alldeles för mycket vikt vid den andra delen av *Le normal et le pathologique*, det vill säga de essäer som Canguilhem skrev 20 år efter doktorsavhandlingen. Dessa essäer kan sägas utgöra en separat bok, eftersom de skrevs i en annan tid då andra frågeställningar rådde, av en filosof som redan befäst sin position i fransk universitetsfilosofi, i kontrast till den läkarstudent som under brinnande krig skrev en avhandling om livets dynamiska polaritet. Se: Bauchner 2020b, 93-95.

diskussion om hälsan som ett tillstånd av ständigt framåtskridande. Den normativa människan som klarar av att överskrida de hinder hen stöter på beskrivs nästan som en *hjalte* av Canguilhem, vilket är något jag diskuterar i relation till det faktum att *Le normal et le pathologique* skrevs under andra världskriget. Möjligtvis spelade det pågående kriget en roll för det starka fokus som riktades mot den individuella normativiteten. Den tyska ockupationen drog nämligen frågor om normativitet till sin spets, eftersom det gällde att ta ställning till om den enskilda människan skulle underkasta sig de normer som tvingades på hen, eller om nya normer kunde skapas genom motstånd.

Avslutningsvis problematiserar jag det starka fokus som läggs på det individuella, men söker även stöd hos Canguilhem själv för att motverka de relativism-anklagelser som är lätta att formulera som kritik mot Canguilhems individuella biologiska normer.

3.2 Hälsan tiger still

För att få grepp om den levda erfarenheten i relation till den tidigare redogörelsen av Canguilhems syn på liv som polaritet, vänder jag mig till ett av nyckelcitaten i *Le normal et le pathologique*:

For the living being life is not a monotonous deduction, a rectilinear movement, it ignores geometrical rigidity, it is discussion or explanation (what Goldstein calls *Auseinandersetzung*) with an environment where there are leaks, holes, escapes and unexpected resistances. [...] We maintain that life of the living being, were it that of an amoeba, recognizes the categories of health and disease only on the level of experience, which is primarily a test in the affective sense of the word, and not on the level of science. Science explains experience but it does not for all that annul it. (Canguilhem 1991, 198)

Det finns mycket att ta fasta på i detta citat. Här beskrivs den dialog mellan organism och miljö som jag redan berört, den dialog som innebär att organismen svarar på de krav som dess miljö ställer den inför – en miljö som inte är statisk utan föränderlig. Men här beskrivs också hur livsvetenskapliga begrepp som sjukdom och hälsa uppmärksammas på ett erfarenhetsplan. Canguilhem verkar mena att detta gäller såväl amöbor som människor. Denna universalism väcker frågor som jag redan tangerat, och som jag återkommer till i avhandlingens fjärde kapitel.¹⁸ I det här skedet inriktar jag mig däremot på mänskligt erfärande.

¹⁸ En sådan fråga är naturligtvis hur någon kan säga något om hur en amöba erfar sjukdom. Thomas Nagel argumenterar i sin berömda essä "What Is It Like to Be a Bat?" för att vi som människor har

Jag har valt att fokusera på erfandet av sjukdom och hälsa i mitt försök att klargöra den dynamiska polariteten ur ett erfarenhetsperspektiv. Mitt val grundar sig på det enkla faktum att Canguilhem rör sig från en diskussion om patologi och normalitet till sina mer allmänna uttalanden om livet som dynamisk polaritet. Vi kan säga att den dynamiska polariteten kommer till *uttryck* i vårt värderande av vissa tillstånd som patologiska och andra som normala; eller att existensen av begrepp som sjukdom och hälsa *synliggör* den underliggande dynamiska polaritet som enligt Canguilhem karakteriserar livet.

Som jag nämnde i förra kapitlet likställer Canguilhem hälsa med normativitet, det vill säga att den person som är vid god hälsa har en förmåga att överskrida tidigare biologiska normer till förmån för nya. Men överskridandet i sig är någonting som inte nödvändigtvis uppmärksammas av individen i fråga. Det som kännetecknar hälsa är nämligen enligt Canguilhem ett "liv som levs i organens tystnad", en formulering han lånar från läkaren René Leriche (Canguilhem 1991, 91-92). Hälsa är därmed ett tillstånd där själva tillståndet i sig inte är något vi lägger märke till.

Leriche och Canguilhem är inte de enda tänkare som förespråkar en sådan syn på hälsa. I det här sammanhanget är det relevant att jämföra med fenomenologen och hermeneutikern Hans-Georg Gadamer, som i artikelsamlingen *Den gåtfulla hälsan* pekar på samma aspekt hos hälsan. Gadamer skriver:

Man måste betänka att det visserligen är meningsfullt att fråga: "Känner ni er sjuk?" Men det vore nästan löjväckande om någon skulle fråga en: "Känner ni er frisk?" Att vara frisk eller ha hälsan är ju överhuvudtaget inte att känna sig på ett visst sätt, utan det är ens tillvaro, ens i-världen-varo och samvaro med andra människor, att i arbete och glädje vara uppfylld av det egna livets uppgifter. (Gadamer 2011, 20)

Det finns visserligen sammanhang då frågan "känner du dig frisk" är meningsfull, exempelvis om den som frågan ställs till nyligen varit sjuk. Då finns det något att ta spjärn mot – något att kontrastera hälsan mot. Och det är detta som Leriche, Canguilhem och Gadamer vill poängtera, nämligen att hälsan blir synlig genom erfandet av sjukdom. Gadamer beskriver sjukdom som ett föremål – ett "Gegenstand" – som gör motstånd mot den vardagliga lunken

svårt att omfatta vad det innebär för en fladdermus att vara en fladdermus, eftersom vi enbart kan leva oss in i fladdermusens värld *som en människa* (Nagel 1978, 439 & 442). För att kunna få en förståelse av sådana erfarenheter skulle vi behöva se situationen från fladdermusens perspektiv, vilket är svårt eftersom dess livsform är så annorlunda än vår egen. Även om Nagel har en poäng, så anser jag ändå att det finns viktiga saker som går att säga om hur en annan organism erfar något (exempelvis genom beskrivningar av dess beteende). Trots detta finns det naturligtvis stora problem med att försöka utveckla någon sorts "amöbas fenomenologi".

och väcker vår uppmärksamhet.¹⁹ Sjukdomen är påträngande och ställer sig i vägen för oss (Gadamer 2011, 12 & 14).

Canguilhem opererar inte med det tyska "Gegenstand", utan talar istället om sjukdomen som ett *hinder*. Det ger dock samma effekt. Sjukdomen väcker likt ett hinder uppmärksamheten hos den person som stöter på det. Denna mänskliga erfarenhet har enligt Canguilhem gett upphov till dagens patologi, det vill säga läran om sjukdomar. Den har dessutom gett upphov till fysiologin, det vill säga läran om kroppens normala funktioner. Orsaken till detta är att upplevelsen av något som avvikande väcker intresse för att se något annat som normalt. Kunskap fås genom lidande; *pathos* betingar *logos* (Canguilhem 1991, 208-209).

Erfarenheter av lidande och behovet av omvårdnad är därmed något *tidsligt* primärt som möjliggör en vetenskap om detta lidande och om de tillstånd som lidandet är en avvikelse från. Däremot är det sjukliga i egenskap av något onormalt *logiskt* sett sekundärt till den norm som det är en avvikelse från (Canguilhem 1991, 226). Den här åtskillnaden pekar på en viktig aspekt som vi kan gå miste om ifall vi överbetonar Canguilhems rationalistiska sida, något vi riskerar göra om vi förstår Foucaults distinktion alldeles för dogmatiskt. Vi ser nämligen här att det logiska planet *förutsätter* ett erfarenhetsplan där vi redan fällt värdeomdömen om tillstånd som normala eller patologiska, eftersom det inte finns någon värdeneutralt objektiv normalitet som vi kan arbeta med på ett logiskt eller begreppsligt plan. Eller, för att formulera det i Canguilhems anda: Begrepp som "normal" och "patologisk" förutsätter en dynamisk polaritet hos det som lever, eftersom det är genom organismers värderande av sin egen existens och sin omgivning som dessa begrepp överhuvudtaget uppkommer.

3.3 Individen som domare

Vi har sett att den dynamiska polariteten hos det levande först och främst är något som har med värden att göra. Men dessa värden varierar naturligtvis mellan olika organismer, och även mellan individer av samma art. Enligt Canguilhems terminologi är det dessa värden som ger upphov till normativiteten hos den enskilda människan – om vi håller oss till att diskutera vår livsform – det vill säga att vad en människa värderar kommer att styra vilken norm hen följer i en särskild situation. Detta synsätt kan tyckas relativistiskt i den bemärkelsen att det i

¹⁹ "Gegen" betyder "mot" på tyska, vilket gör att "Gegenstand", som betyder föremål, även kan ge associationer till något som gör *motstånd* mot våra sinnen.

viss mån är varje enskild person som fungerar som domare för vad som för den anses sjukligt eller friskt. Canguilhem skriver:

In distinguishing anomaly from the pathological state, biological variety from negative vital value, we have, on the whole, delegated the responsibility for perceiving the onset of disease to the living being himself, considered in his dynamic polarity. That is to say, in dealing with biological norms, one must always refer to the individual because the individual, as Goldstein says, can find himself "equal to the tasks resulting from the environment suited to him". (Canguilhem 1991, 181)

Han fortsätter med att säga att en annan individ inte nödvändigtvis kan leva upp till samma krav, trots att situationen individerna möter är den samma. Det här är relaterat till en kritik mot att statistiska medeltal inte kan säga oss något om huruvida en specifik individs normer är funktionella. Napoleon hade enligt legenden en puls på 40 slag per minut, vilket är en stor avvikelse från medeltalet, men kunde trots det överskrida många hinder han stötte på, vilket visar att en låg puls för honom inte nödvändigtvis var något patologiskt.²⁰

Canguilhem vill peka på att gränsen mellan det sjukliga och det normala på ett allmänt plan ofta är diffus, men att den för en specifik individ är skarp (Canguilhem 1991, 181-182). Det har att göra med den kvalitativa åtskillnad som en individ gör mellan tillstånd som sjukdom och hälsa. På flera ställen i doktorsavhandlingen poängterar Canguilhem att sjukdom är ett helt nytt sätt att leva, det vill säga att den sjuka människan lever ett *annat* liv som tydligt kan åtskiljas från ett liv med hälsa (Canguilhem 1991, 88 & 100). Det är som att livet har olika *modi*, som individen upptäcker på ett erfarenhetsplan.

Det är lätt att hålla med Canguilhem om att människor verkligen upplever sina liv annorlunda när de är vid god hälsa och när de är sjuka. Men det är viktigt att betona att för Canguilhem är det inte enbart fråga om en erfarenhet av att livet *känns* annorlunda – det *är* annorlunda även i biologisk mening. Som exempel nämner han att ett förhöjt blodtryck kommer att leda till en ny tillvaro i den bemärkelsen att individen kan behöva ändra sitt beteende för att kunna hantera en kronisk förändring. Även den nyligen insjuknade diabetikern som jag diskuterade i avhandlingens förra kapitel måste ändra sitt sätt att vara för att kunna bemästra sin sjukdom.

²⁰ I en finländsk kontext är långdistanslöparen Lasse Virens vilopuls ett mer träffande exempel. Den sades ligga på mellan 30-40 slag per minut. En professionell uthållighetsidrottare med ett kraftigt hjärta klarar av att upprätthålla blodförsörjningen med en så låg slagfrekvens, men samma puls vore förödande för en vanlig motionär.

Frågan är dock om gränsen mellan sjukdom och hälsa verkligen är så skarp, utifrån den erfارande individens perspektiv, som Canguilhem får det att låta som. Även om vi tänker oss patologiska och normala fenomen i relation till biologiska individuella normer, det vill säga att vi alltid måste förstå något som sjukligt eller normalt i relation till en specifik individ i en specifik livssituation, så är det ändå lätt att hitta exempel där denna gräns är allt annat än tydlig. Ibland kommer sjukdom smygande. Det kan vara en cancer som under en lång tid kunnat sprida sig i kroppen utan symptom, men som sakta börjat ge sig tillkänna. Eller en depression som utvecklats under en lång tid utan någon tydlig början. Visserligen kan själva diagnosställandet, i både cancerpatientens och i den deprimerades fall, utgöra en skarp vändpunkt som innebär att det nuvarande livet starkt skiljer sig från det liv som personen levde innan. Men det vore enligt min mening felaktigt att hävda att en sjukdom bara är en sjukdom från den stund då den upptäcks av individen i fråga. Ett sådant synsätt ger en alltför idealistisk bild där det enbart är individen själv som bestämmer vad som kan räknas som en sjukdom och vad som inte är det.

Canguilhem är naturligtvis medveten om detta problem. Men här är det viktigt att minnas att han skrev sin avhandling på 1940-talet, i en tid då läkarens auktoritet var på en helt annan nivå än den är idag. De läkare som Canguilhem beskriver verkar rentav negligera patienternas egna erfarenheter av lidande, eftersom patientens berättande om sina symptom vilseleder läkarna från att hitta den underliggande objektiva patologi de främst är intresserade av. Utgångspunkten är nämligen att patienten verkligen *inte* vet bäst själv. Canguilhems kraftiga betoning av individens egna erfarenheter måste därmed förstås som en kritik mot en medicinsk vetenskap som glömt bort att det är människans rop efter hjälp som överhuvudtaget gett den sitt berättigande. Men frågan är naturligtvis om Canguilhem i sin kritik går för långt och hamnar i det andra diket, i en relativism där varje patient själv vet bäst vad som felar hen. Här behöver vi dock minnas att det är en skillnad på att veta *vad* som är fel och att erfara *att* något är fel. Canguilhem sammanfattar:

Here is perhaps why until now pathology has retained so little of that character which disease has for the sick man – of being really *another way of life*. Certainly pathology is correct in suspecting and rectifying the opinion of the sick man who, because he feels different, thinks he also knows in what and how he is different. It does not follow that because the sick man is clearly mistaken on this second point, he is also mistaken on the first. (Canguilhem 1991, 89)

Visserligen löser detta inte problemet med hur vi ska förstå sjukdomar vi inte kan erfa, exempelvis en cancersjukdom i ett tidigt stadium. Men citatet visar på att Canguilhem främst intresserar sig för den kvalitativa skillnaden mellan våra *erfarenheter* av sjukdom och hälsa – och inte sjukdomars bakomliggande orsaker.²¹ Det gör att alla sjukdomar inte passar in i hans resonemang, men det behöver ändå inte betyda att resonemanget är felaktigt. Det är ingen heltäckande teori om sjukdom och hälsa som Canguilhem vill bidra med, utan ett upplyftande av aspekter som glömts bort, genom att på nytt placera den erfarande individen i rampljuset.

3.4 Hälsans överflöd

I framställningen ovan har det blivit tydligt hur viktigt det är att individens röst blir hörd. Även om de medicinska experterna är nödvändiga för att kunna fastställa vilka sjukdomar det rör sig om, så måste även individens erfarenheter av lidande få komma fram. Dessa erfarenheter kan nämligen peka på att livet tillåter överraskande stor variation, det vill säga att alla avvikelser från medeltalet inte nödvändigtvis innebär lidande och därmed inte heller direkt kan klassas som patologier. Dessutom poängterar Canguilhem det *överflöd* som finns hos våra kroppsliga funktioner. Han menar att människan har mer organvävnad än vi egentligen skulle behöva. Våra njurar, lungor och bisköldkörtlar, samt till och med vår hjärna och bukspottskörtel kännetecknas av ett överflöd som vore onödigt om människan enbart skulle sträva efter att upprätthålla sina vegetativa funktioner. Överflödet är däremot nödvändigt för vår normativitet, eftersom det ger oss ett spelrum och därmed möjliggör att vi kan klara av avvikelser och skapa nya normer att leva efter trots motgångar och förändrade livsomständigheter (Canguilhem 1991, 200).

Överlag är Canguilhems hälsobegrepp präglad av detta överflöd. Det tillåter en människa som är vid god hälsa att korrigera för fluktuationer i sin omgivning. Med ett metaforiskt språk beskriver han hälsan som ett *svänghjul*, det vill säga den mekanism som exempelvis ångmaskiner använder sig av för att reglera och jämna ut rörelsen som stötvisa energipustar ger upphov till. Han talar även om hälsan som en *försäkring* som både gäller i stunden och inför framtida problem (Canguilhem 1991, 198).

²¹ Detta kunde klagöras genom att betona den engelska distinktionen mellan "disease" och "illness". Med "illness" åsyftas sjukdomars erfarenhetsaspekt, medan de patologiska processerna hos sjukdomen benämns "disease". Jfr Svenaeus 2018, 3.

Canguilhem intresserar sig för bägge aspekter, men i detta kapitel visar jag att erfarenhetsaspekten är central i *Le normal et le pathologique*, eftersom erfarenheter av sjukdom är en förutsättning för att en vetenskaplig sjukvård alls kan komma till stånd.

Allt detta ger ett synnerligen heroiskt intryck, i den bemärkelsen att den friska människan är den som inte bryr sig om mindre motgångar, utan kan korrigera för dem och upprätta nya levnadssätt. Det här syns särskilt tydligt i Canguilhems betoning av att en tillfriskning från en sjukdom aldrig är en återgång till ett tidigare stadium, utan ger upphov till ett nytt sätt att leva:

Cure is the reconquest of a state of stability of physiological norms. It is all the closer to health or disease as this stability is more or less open to eventual change. In any case no cure is a return to biological innocence. To be cured is to be given new norms of life, sometimes superior to the old ones. There is an irreversibility of biological normativity. (Canguilhem 1991, 228)

Det här är förstaeligt i den bemärkelsen att en människa som varit sjuk bär med sig erfarenheter av sjukdom även efter att hen tillfrisknat, och har därmed i någon mening förändrats. Dessutom kan tillfriskningen leda till att personen ändrar sitt beteende för att undvika att sjukdomen upprepas. Det måste dock vara fråga om en sjukdom som gett upphov till ett tydligt lidande för att detta ska gälla, eftersom mindre krämpor varken ger några bestående men eller förändrar vårt sätt att leva – för vad lär vi oss egentligen av en förkylning? Det är antagligen därför som Canguilhem inte räknar med förkylningar och andra mindre krämpor som något patologiskt, utan ser dem som en del av ett hälsosamt liv.²² Det patologiska innebär nämligen för Canguilhem ett hinder för den biologiska normativiteten, och något sådant kan förkylningar sällan åstadkomma, eftersom människan oftast kan överskrida dem.²³

I det här sammanhanget framträder det *dynamiska* i livets dynamiska polaritet tydligt. Vi kan i detta resonemang spåra två olika typers dynamik. Dels har vi den reglerande dynamiken hos hälsan, det vill säga en strävan efter att upprätthålla en jämvikt; dels ser vi en dynamiskhet i det ständiga framåtskridandet, som innebär att även om en jämvikt återskapas så befinner sig jämvikten inte på samma plats som tidigare.

²² De fungerar nämligen enligt honom som *varningar*, men inte som *alarm* (Canguilhem 1991, 285). Med det menar han att dessa mindre krämpor inte rubbar vår förmåga att anpassa oss och övervinna dem, men att de varnar oss för att det finns sådant i världen som kan stoppa vår normativitet – en form av "memento mori" som viskas i våra öron.

²³ Återigen är det dock viktigt att poängtera att det sjukliga måste relateras till den enskilda individen och hens vardag. För en människa med svagt immunförsvar kan en förkylning vara ytterst ödesdiger, vilket gör att vi inte kategoriskt kan hävda att förkylningar är irrelevanta för Canguilhems behandling av patologi-begreppet.

För att exemplifiera kan vi tänka oss en person som insjuknar i en lindrig form av Covid-19. Personen kan efter att ha tillfrisknat återgå till sitt vanliga liv, men det sker alltid vissa förändringar. Rent biologiskt har människan utvecklat antikroppar mot coronaviruset, vilket gör att hen en tid framöver kommer att vara bättre skyddad mot sjukdomen – vilket med Canguilhems ord skulle innebära att den nya biologiska normen är bättre än den gamla. Däremot kan vi också tänka oss att personen efter att ha tillfrisknat drabbas av symptom som smak- och luktbortfall, vilket gör att den norm hen lever enligt visserligen är annorlunda än innan sjukdomens inträdande, men inte nödvändigtvis behagligare.

Exemplet pekar på det Canguilhem menar när han talar om att det aldrig är fastspikat om den nya normen kommer att vara bra eller inte för individen i fråga, utan dess värde måste alltid värderas utifrån dess funktionalitet för en viss individ i en viss miljö. En sommelier kommer att lida mera av ett försämrat smaksinne än vad en filosof kommer att göra. Men var kommer det heroiska jag tidigare nämnde in? Ska vi enligt Canguilhem inte bry oss om dessa förluster och istället enbart vända blicken mot horisonten och sammanbitet utveckla nya normer? Den livsfilosofin finns utan tvekan starkt representerad i *Le normal et le pathologique*.

3.5 En heroisk livsfilosofi

Den normativa människan, det vill säga den människa som är vid god hälsa, har närmast en form av hjältestatus i Canguilhems doktorsavhandling. Denna normbrytare, som överskrider motgångar och skapar nya sätt att vara, liknar bilden av den goda medborgaren som Platon beskriver den i *Staten*.²⁴ Denna koppling är inte så långsökt, med tanke på att Canguilhem på flera ställen i texten refererar till just denna dialog.²⁵ I *Staten* hittar vi en syn på sjukdom och hälsa som för en modern läsare kan tyckas rå och obarmhärtig. En lidande människa som bara går och grunnar på sin sjukdom, som omöjliggör att hen fortsätter med sitt dagliga värv, vore bättre död än levande, enligt Sokrates. Det handlar naturligtvis om att rättrådighet i staten innebär att var och en av medborgarna sköter sitt för det allmännas bästa, vilket sjukdomarna förhindrar (Platon, 405c-407).

Canguilhem uttalar sig naturligtvis inte på detta hårdhjärtade sätt. Likheterna ligger snarare i att Canguilhem så ofta betonar den styrka och det *mod* som finns hos den normativa

²⁴ Det finns även likheter till den *Übermensch* som beskrivs i *Also sprach Zarathustra*. Jfr: Nietzsche 1930, 8-11.

²⁵ Jag har tidigare nämnt hur Canguilhem jämför Comtes tillvägagångssätt med Sokrates i staten: Där Sokrates undersöker staten för att nå ökad kunskap om själen, undersöker Comte patologiska fenomen för att få kunskap om fysiologiska fenomen.

människan i och med den beredskap inför möjliga förändringar i livsmiljön som individen har – en beredskap som grundar sig på det kroppsliga överflödet. Han refererar till neurologen Kurt Goldsteins betoning av organismers benägenhet att ta risker:²⁶

The healthy organism tries less to maintain itself in its present state and environment than to realize its nature. This requires that the organism, in facing risks, accepts the eventuality of catastrophic reactions. *The healthy man does not flee* before the problems posed by sometimes sudden disruptions of his habits, even physiologically speaking; he measure his health in terms of *his capacity to overcome* organic crises in order to *establish a new order*. (Canguilhem 1991, 199-200, mina kursiveringar)

Den *stridbarhet* som Platon såg i varje god medborgares själ är därmed även starkt utmärkande för den normativa människan. Att vara frisk är att våga möta utmaningar att mäta sin hälsa mot och att inte vika ned sig vid motgångar. Det är en av orsakerna till att Canguilhem är kritisk till försöken att fastställa en ”normal” människa utifrån statistiska medeltal framtagna i laboratorieförhållanden, eftersom en normal människa i så fall riskerar bli en *medioker* människa, och inte den *normativa* människa som övervinner de svårigheter hen stöter på ute i det levda livet (Canguilhem 1991, 164-165).

Här är det relevant att poängtera att Canguilhem arbetade med sin avhandling vid samma tid som han var aktiv inom den franska motståndsrörelsen. Året efter doktorsdisputationen deltog han som sjukvårdare vid striderna kring Mont-Mouchet, vilket hör till en av de få gånger som Canguilhem aktivt praktiserade medicin (Elden 2019, 5; Mèthot 2020, 17). Kriget, samt livet i ett ockuperat land, har otvivelaktigt satt sin prägel på *Le normal et le pathologique*.

En möjlig tolkning vore att hävda att den heroiska normativa människan beskriven i avhandlingen bär spår av en vilja till motstånd under förtryck, samt av en motvilja mot att fjättras vid de normer som en främmande stat önskar påbjuda en. Att Canguilhem befäster sina argument genom att ideligen referera till Goldstein, en tysk jude i landsflykt, kan även tolkas som en motståndsakt under en nazistisk ockupation (Gayon 1998, 310). Samtidigt nämns kriget inte med ett endaste ord i avhandlingen, och även efter kriget uttalade sig Canguilhem väldigt sparsamt om sitt deltagande i motståndsrörelsen (Bauchner 2020b, 72),

²⁶ Canguilhem diskuterar utförligt Goldsteins idéer, som på väldigt många sätt understöder Canguilhems egna tankar. Goldsteins bok *Der Aufbau des Organismus* från 1934 är viktig för Canguilhems argumentation i *Le normal et le pathologique*. Hos Goldstein hittar vi också en betoning av den individuella norm som begrepp som sjukdom och hälsa måste relatera till, samt en tanke om ett framåtskridande, där tillfriskning från sjukdom inte är en återgång till det som var förr, utan skapandet av en ny levnadsnorm (Gayon 1998, 309-310).

vilket gör det svårt att dra några egentliga slutsatser angående vilken roll det sist och slutligen spelade för avhandlingens innehåll.

Men vi kommer inte ifrån att erfarenheter av krig och ockupation drar den dynamiska polariteten hos livet till sin spets. Dels ser vi polariteten i en allmän uppdelning mellan gott och ont, liksom de ontologiska medicinska teorier jag inledningsvis behandlade;²⁷ dels ser vi polariteten på ett individuellt plan, i och med att varje människas tillvaro rubbas så till den grad att de mest centrala värdena kommer upp till ytan. Plötsligt är det de mest grundläggande behoven som blir synliga: skydd, vatten, mat och omvårdnad. Och det är sådana behov som den dynamiska polariteten i grund och botten handlar om. Då vi upptäcker att organismer värderar något över något annat, blir polariteten synlig. Den levda erfarenheten av kriser spelar därmed en roll genom detta synliggörande.

3.6 Erfarenheter av felet

Canguilhems heroiska människa ger dock även utrymme för brister och misslyckanden. Det syns tydligt i Canguilhems ständiga betoning av *felet*. Vi har exempelvis sett att det är genom att uppmärksamma brister som fungerande funktioner kan upptäckas, och att det är genom att uppmärksamma sjukdomar som hälsan blir synlig. Den text, skriven 1966, som avslutar tilläggsdelen till *Le normal et le pathologique* handlar explicit om felets betydelse. Än en gång citerar Canguilhem *Staten*, och diskuterar den där förekommande idén att ingen fackman någonsin gör misstag – må det vara en läkare, en räknemästare eller en lärare – så länge som fackmannen förblir en fackman. Det är först när kunskapen brister som misstag kan begås, och då är personen ingen fackman längre (Canguilhem 1991, 286-287; Platon, 340d-341a).

Detta kategoriska uttalande överför Canguilhem till sin diskussion om hälsa och sjukdom. Ingen människa som har hälsan i behåll blir någonsin sjuk, utan det är först när hälsan försvunnit som sjukdomen inträffar. Det här rimmar naturligtvis väl med huvudtesen i *Le normal et le pathologique*, det vill säga att tillstånd av sjukdom och tillstånd av hälsa är distinkta kvaliteter. Men det finns en viktig aspekt som lätt går förbi ifall vi inte utvecklar detta grundligare. Den skickliga fackmannen är nämligen en person som vet att hen kan göra misstag, och det gäller även den som känner sig normal:

²⁷ En polaritet som krigspropagandan på bägge sidor naturligtvis förstärker. När det gäller de ontologiska teorierna om sjukdom finns här även en liknande tendens, i och med ett demoniserande av de sjukdomsframkallande organismerna, exempelvis bakterier. Även om en bakterie ger upphov till sjukdom hos en människa är ju bakterien i sig naturligtvis inte ondskefull.

It must be admitted that the normal man knows that he is so only in a world where every man is not normal, consequently he knows he is susceptible to disease, as a good pilot knows he can run his ship aground, as an urbane man knows he can commit a blunder [*gaffe*]. (Canguilhem 1991, 286)²⁸

Hotet om sjukdom finns därmed alltid med som en del av hälsan (Canguilhem 1991, 287). Det överensstämmer med tanken om att den normativa människan aktivt söker upp hinder att mäta sin hälsa mot, tydligt personifierat i extremidrottaren som vill känna sig levande genom att ständigt balansera på den kroppsliga förmågans yttersta gräns. Samtidigt kan allt detta tyckas motsäga min tidigare beskrivning av hälsa som ett obemärkt tillstånd av bekymmerslöshet, som en ”gå-på”-anda där tänkandet på potentiella sjukdomar och skador inte har någon plats.

Enligt min mening finns det en inkonsekvens hos Canguilhem när det gäller dessa frågor. Det är visserligen inte så konstigt med tanke på att det gått tjugo år mellan skrivandet av avhandlingen och de senare texterna, även om de givits ut som en helhet. Denna helhet gör oss blinda för det långa tidsspänn som sträcker sig från bokens första blad till det sista – ett tidsspänn som nödvändigtvis inbegriper förändringar i ens tänkande. Reflektioner kring felet har fått en större betydelse i Canguilhems senare tänkande än det hade då han skrev doktorsavhandlingen, till viss del på bekostnad av den heroism som beskrivningen av den friska människan tidigare präglats av.

Oberoende om denna tolkning är korrekt eller inte, förblir det tydligt att det är genom negativa erfarenheter som den dynamiska polariteten blir synlig. Skulle vi sakna negativa erfarenheter – det vill säga om våra liv bara rullade på utan motstånd – skulle normativiteten aldrig komma upp till ytan. Canguilhem skriver:

It is the abnormal which arouses theoretical interest in the normal. Norms are recognized as such only when they are *broken*. Functions are revealed only when they *fail*. Life rises to the consciousness and science of itself only through *maladaptation, failure and pain*. (Canguilhem 1991, 209, mina kursiveringar)

Livet, eller det som lever, berättar därmed om sig självt genom sina fel (Wolfe, Penoncelli & Wong 2020, 238), och den som lyssnar är den erfarande individen. Även biologin som vetenskap måste röra sig på det plan där det är meningsfullt att tala om fel och misstag. Under

²⁸ Här är ett exempel på den tvetydighet som jag ser hos Canguilhems användning av begreppet "normal". I det här sammanhanget verkar han nämligen använda "normal" på det sätt vi använder det till vardags, det vill säga att den normala personen är en frisk person – och inte "normal" i den bemärkelsen att personen lever efter en specifik norm (som kan vara sjuklig eller frisk).

replikationen av DNA sker ständigt misstag, exempelvis att en kvävebas byts ut mot en annan. Något misstag har då inte skett i relation till någon naturlag, utan på ett plan där individen och dess funktioner som helhet uppmärksammas.

Felet har även en annan roll i och med att dagens fel kan bli morgondagens norm. Canguilhem är starkt influerad av evolutionsteorin och dess betoning av att evolution förutsätter *variation*, det vill säga att det bara är genom att individer skiljer sig från varandra som det kan ske ett urval som leder utvecklingen i en viss riktning. Här spelar samspelet med miljön en avgörande roll, eftersom en egenskap som är avvikande och skadlig i en viss omgivning kan vara en fördel i en annan. Därmed är många av dagens livsformer enligt Canguilhem ”normaliserade monster” (Canguilhem 2000, 318).

3.7 Att dela en individuell norm

Denna betoning av att livsformer förändras över tid ser jag som ytterligare ett exempel på varför Canguilhem väljer att kalla livets polaritet för *dynamisk*; polariteten är nämligen inte statisk och bestämd en gång för alla, utan föränderlig, då nya värden hos organismer blir relevanta i en ny situation, eller åtminstone att värden uttrycks på nya sätt. Det här gäller även i en enskild människas liv. Att åldras innebär förändringar i levnadssättet. Canguilhem skriver att de levnadsnormer en sprinterlöpare på toppen av sin karriär lever efter, inte är de samma normer som den åldrade före-detta sprintern följer. Att bli gammal innebär en minskning i normativitet, eftersom marginalerna för att klara av nya påfrestningar krymper (Canguilhem 1991, 284). Men det betyder inte att den unga individen och den gamla ska bedömas efter samma måttstock, utan deras skilda levnadsnormer måste tas i beaktande.

Denna ständiga betoning av att den biologiska normen, eller levnadsnormen, skiljer sig mellan individer, samt även över tid hos en och samma individ, kallar Canguilhem för *tolerant* i den bemärkelsen att *variation* och mångfald tillåts. Andra kunde dock kalla synsättet för relativistiskt. Jag anser att det finns ett visst problem med att Canguilhem så kraftigt betonar den biologiska normens individualitet. Visserligen såg vi att Canguilhems upplyftande av individens perspektiv måste förstås i relation till en tid då individens erfarenheter inte togs på allvar, exempelvis en patients sjukdomserfarenheter inom vården. Men att uppmärksamma individuella erfarenheter är inte detsamma som att hävda att alla människor följer egna biologiska normer.

Trots att Canguilhem betonar det specifika hos varje levnadsnorm, det vill säga att en viss organisms relation till sin miljö inte kan generaliseras, så uppvisar han dock en

kluvenhet. För i själva verket är det ju så att de levnadsnormer människor följer inte varierar i det oändliga, utan tvärtom överensstämmer med varandra på många punkter. I synnerhet är det viktigt att poängtera att när vi talar om begrepp som sjukdom, hälsa och normalitet, så går vi inte alla omkring med en *egen* förståelse av dessa begrepp relaterade till vår egen levnadssituation – utan detta är begrepp vars betydelse vi delar i våra liv med andra. Och det finns partier i *Le normal et le pathologique* som erkänner denna "samstämmighet i livsform", för att låna ett uttryck från Ludwig Wittgenstein (1992, §241). Canguilhem skriver exempelvis:

If it is true that the human body is in one sense a product of social activity, it is not absurd to assume that the constancy of certain traits, revealed by an average, depends on the conscious or unconscious fidelity to certain norms of life. Consequently, in the human species, statistical frequency expresses not only vital but also social normativity. A human trait would not be normal because frequent but frequent because normal, that is, normative in one given kind of life. (Canguilhem 1991, 160)

Det Canguilhem här menar är att vi inte kan härleda levnadsnormer utifrån statistiska medeltal, utan att det tvärtom är en viss konstans hos levnadsnormer som uttrycks genom medeltalet. Det här kan tyckas som en språklig finess, men poängen är att levnadsnormerna är det primära och att deras funktionsduglighet inte kan bedömas utifrån något medeltal.

Några sidor senare betonar han dessutom att individen inte är fullständigt fri att skapa vilka levnadsnormer som helst, eftersom det som arter utvecklat över tusentals år inte är något som en enskild individ plötsligt kan ändra på. I det här avseendet syftar han på fysiologiska konstanter som basalmetabolism och blodsockernivåer (Canguilhem 1991, 174).²⁹

Det vi kan sluta oss till från dessa anmärkningar är att det finns en medvetenhet hos Canguilhem om att levnadsnormerna inte kan vara fullständigt individuella. Det kan därmed verka motsägelsefullt att Canguilhem på andra ställen, som vi har sett, betonar att det patologiska måste relateras till den enskilda individens levnadsnorm. En möjlig lösning på detta dilemma kunde vara att vi enligt Canguilhem bör röra oss på två plan samtidigt, i linje med den distinktion som gjordes i det förra kapitlet mellan två olika typers normativitet. Lidande är något som en enskild person erfar i relation till sin levnadssituation, och dessa

²⁹ Blodsockernivån hör visserligen till de fysiologiska konstanter som en enskild människa har möjlighet att påverka genom sin diet och livsstil, vilket gör Canguilhems val av konstant förbryllande. Men jag tror poängen är att även om en individ kan påverka blodsockerhalten, så kan hen inte påverka *vilken* blodsockerhalt som är mest funktionell, utan det värdet är något som tillkommit efter en lång utvecklingsprocess.

erfarenheter är nödvändiga för att den dynamiska polariteten hos livet ska kunna uppmärksammas. Här handlar normativiteten om att ett subjekt fäller ett omdöme om något i relation till en norm. Men när det gäller levnadsnormerna är normativiteten en annan. Då handlar det om ett fastställande av själva normen, ett normskapande, som ska förstås på ett biologiskt plan, där organism och miljö är sammanlänkade, och där normativiteten inte handlar om att fälla ett omdöme, utan om att fastställa ett levnadssätt som möjliggör överlevnad i en viss omgivning. Även om dessa levnadssätt varierar så finns det ändå en viss samstämmighet inom en viss livsform eller art – en samstämmighet som syns i vårt sätt att tala med varandra och i våra likartade reaktioner på vår omgivning.

3.8 Avslutning

Jag har pekat på hur levd erfarenhet spelar en betydelse i Canguilhems tänkande i och med att det är genom erfarenheter som värderingar blir synliga. Utan detta perspektiv är det svårt att begripa livets dynamiska polaritet, eftersom polariteten till stor del handlar om att uttrycka värderingar som svar på omgivningens krav. Den *dynamiska* aspekten av livsbegreppet har även fått en djupare genomgång, där det viktigaste elementet är att levnadsnormerna är ständigt framåtskridande och aldrig kan fastställas en gång för alla.

Min diskussion har främst kretsat kring medicinska frågor, eftersom det är en kontext där erfarenheternas betydelse är särskilt tydlig. Den medicinska vetenskapens behandling av värdeladdade begrepp som sjukdom och hälsa får nämligen sin värdeladdning från det mänskliga värderandet av vissa tillstånd som eftertraktade och andra som frånstötande. Erfarenheter fungerar därmed som en förutsättning för det vetenskapliga arbetet. "Foucaults dogm" – det vill säga att dra en gräns mellan erfarenhetsfilosofer och kunskapsfilosofer – är i detta avseende problematisk.

Utöver detta har jag lyft upp existentiella aspekter, främst i och med diskussionen kring den heroiska normbrytande människan. Det är en diskussion som säger mera om den människosyn som framträder i *Le normal et le pathologique*, än vad den säger om livets dynamiska polaritet som helhet. Men hur vi ser på livet och dess former påverkar visserligen även livsvetenskaperna i hög grad. I nästa kapitel diskuteras betydelsen av ett vitalistiskt förhållningssätt i hur vi närmar oss livet, det vill säga ett uppmärksammande av att levande organismer har en specificitet som måste accepteras.

4. En vitalistisk syn på livets dynamiska polaritet

4.1 Inledning

Canguilhem stannar inte vid ett beskrivande av individuella levda erfarenheter av livets dynamiska polaritet, utan han vill dessutom placera dessa erfarenheter in i ett större ramverk. Det är ett försök att ta ett steg bortom det subjektiva för att få grepp om livet i dess helhet. Jag har redan kritiserat vissa aspekter av Canguilhems universalisering av livets dynamiska polaritet, exempelvis att värderingar och ett aktivt normativt beteende inte är lätt att få syn på hos enkla organismer, utan att det främst beskriver människan och andra arter inom djurriket.

Men att placera individuella erfarenheter inom livet som helhet är en annan form av universalisering, som verkar betydligt mer fruktbar. I detta kapitel diskuterar jag hur Canguilhem går till väga för att göra detta drag. Draget verkar kräva ett vitalistiskt förhållningssätt till livet, något som Canguilhem menar är nödvändigt för allt biologiskt tänkande. Förhållningssättet inbegriper att vi kan se det specifika hos allt det som lever. Vad detta specifika är kan dock vara svårt – rentav omöjligt – att fullständigt begripa.

Kapitlet diskuterar inledningsvis vad vitalism innebär, samt vilken roll vitalismen spelar för Canguilhems tänkande om livet. Även om Canguilhem kritiserar aspekter hos diverse vitalistiska teorier, så betonar han dessa teories betydelse för förandet av dagens livsvetenskaper. Han ser vitalismen som ett krav vi inte kan bortse från, eftersom den tvingar oss att gång på gång begrunda det specifika hos det som lever.

Denna diskussion leder oss fram till ”normernas norm”, den referenspunkt som Canguilhem behöver. Den består av erfarenheter av de *behov* som alla organismer har. Det är behov som uppstår i brytningspunkten mellan organism och miljö, och som leder till problemlösning och olika sätt att tillfredsställa dessa behov. Canguilhem diskuterar detta främst genom att fokusera på den mänskliga teknologin som ett svar på vitala behov, men menar att teknologin är ett uttryck för ett universellt biologiskt fenomen.

4.2 Vitalismen

I kapitlet ”Vitalism” i *Routledge Encyclopedia of Philosophy* kan vi läsa en krass slutsats om vitalismens ställning idag:

Vitalism now has no credibility. This is sometimes credited to the view that vitalism posits an unknowable factor in explaining life; and further, vitalism is often viewed as unfalsifiable, and therefore a pernicious metaphysical doctrine. (Bechtel & Richardson 1998, 642)

Canguilhem skulle troligtvis vara av samma åsikt. Få tänkare kallar sig själva för vitalister, eftersom termen använts för att benämna extravaganta doktriner som de inte vill associeras med (Canguilhem 2008, 59-60). En gemensam nämnare för dessa vitalistiska teorier är en tanke om att det existerar någon form av kraft eller princip som utmärker allt som lever. Den beskrivs på väldigt olika sätt i de olika teorierna och går även under många namn. Den vitalistiska biologen Hans Driesch talar om en livskraft, medan exempelvis Xavier Bichat använder den antika benämningen *entelechy* (Canguilhem 2008, 66).³⁰

Likt författarna till encyklopedi-citatet här ovan ser Canguilhem det som problematiskt att vitalister tenderar postulera den livskraft som de samtidigt försöker bevisa (Elden 2019, 38). Det blir ett cirkelargument som redan utgår från att det finns en sådan kraft hos livet, vilket inte alls är självklart. Men trots att dessa problem finns hos vitalistiska tänkare, menar Canguilhem att deras tankar ändå är betydelsefulla. Som den vetenskapshistoriker han är lyckas han spåra en dialektik mellan *vitalistiska* teorier och *mekanistiska* teorier. Dessa ärkefiender – vitalismen och mekanismen – för en tvekamp som inte resulterar i en tydlig segrare, utan kampen leder istället till att teorierna formar varandra. En teori präglas nämligen även av det som den försöker motbevisa, vilket gör att en teori som inte längre är försvarbar ändå har haft en betydelse som en slipsten för motståndarsidans argument (Canguilhem 2008, 60-61).

Det är i denna bemärkelse som Canguilhem kallar vitalismen för ett *krav* (Canguilhem 2008, 63). Den fungerar som en motpol till reduktionistiska teorier, och kan fungera som en tankeställare som hindrar biologin att dras med av den lockelse som de fysikaliska vetenskapernas modeller utgör. Vitalismen påminner biologin om att den har ett unikt forskningsobjekt – livet – som inte går att tackla enbart med fysikens och kemins metoder. Jag har redan tangerat denna fråga tidigare, i synnerhet i min betoning av att biologer och medicinare måste lyfta blicken från det fysiska och kemiska planet, till det jag kallar för ett

³⁰ Bichat var en anatom som var verksam under sent 1700-tal, medan Driesch var en betydelsefull embryolog under det tidiga 1900-talet (Bechtel & Richardson 1998, 640). Entelechy kommer från grekiskans *entelekheia* som betyder ett slutgiltigt mål. Entelechy kan förstås som en slutgiltig form, eller den ledande princip som styr något, i det här fallet levande organismer (Elden 2019, 38).

biologiskt plan där helheter beaktas. Sjukdomar kan exempelvis enbart förstås i relation till en cell, ett organ eller en individ som helhet.

Ett sådant holistiskt synsätt bär en vitalistisk prägel. När jag i avhandlingens andra kapitel nämnde att det inte finns någon patologi hos himlakroppars rörelser, det vill säga att ingenting kan gå snett i relation till naturlagarna, så hänvisade jag till Canguilhem som i sin tur refererar till vitalisten Bichat. Överlag drar Canguilhem sig inte från att hänvisa till kontroversiella vitalistiska biologer och filosofer. Men samtidigt är han noggrann med att inte försvara allt innehåll hos deras teorier. Bichat hade exempelvis en tanke om att det finns särskilda krafter som styr levande fenomen, utöver de Newtonska naturlagar som styr materian (Bechtel & Richardson 1998, 640), något Canguilhem inte skulle hålla med om. Canguilhem försöker nämligen främst *förstå* vitalismen och dess plats i livsvetenskapernas historia, inte legitimera dess innehåll.

Men en sådan tolkning säger inte hela sanningen. Det vitalistiska tänkandet blir även ett sätt för Canguilhem att placera enskilda erfarenheter av liv i kontexten av *allt* liv – ett språng från det individuella till det universella. Han gör det genom ett argument som visserligen är briljant i sin enkelhet, men som samtidigt lämnar mycket utsagt.

4.3 Vitalismens ödmjukhet

Föreläsningen ”Aspects du vitalisme” från 1947 torde erbjuda Canguilhems mest explicita utläggning om vitalismen. Den har en historisk karaktär och undersöker vitalismens livskraft i relation till livsvetenskaperna som den bidragit till att forma (Canguilhem 2008, 60). Men utöver Canguilhems deskriptiva tillvägagångssätt för han även fram en tes angående vad vitalismen *borde* innebära. Öväntat nog anser han att vitalismen är alldeles för ödmjuk och att den inte tar steget tillräckligt långt. Denna passage är oerhört viktig och jag har därför valt att citera den i sin helhet:

In short, the classical vitalist accepts the insertion of the living organism into a physical milieu to whose laws it constitutes an exception. Therein lies, in our opinion, the philosophically inexcusable fault. There cannot be an empire within an empire without there being no longer any empire, neither as container nor as contents. There can be only one philosophy of empire, that which refuses any division: imperialism. The imperialism of physicists or chemists is thus perfectly logical, pushing to its limit the expansion of logic or the logic of expansion. One cannot defend the originality of the biological phenomenon, and consequently the originality of biology, by demarcating within the

physico-chemical territory – that is, within the milieu of inertia, of externally determined movements – enclaves of indetermination, zones of dissidence, or foyers of heresy. If one is to assert the originality of the biological, this must be in terms of the originality of one realm over the whole of experience, and not over islets of experience. In the end, classical vitalism sins, paradoxically, only in its excessive modesty, in its reluctance to universalize its conception of experience. (Canguilhem 2008, 70)

Biologin kan därmed inte nöja sig med att markera ut ett område – livet – som den avgränsar från det övriga, utan all erfarenhet måste sättas inom livets ramar. Vid första ögonkastet kan detta tyckas röra sig om en fenomenologisk poäng, någon form av utkastadhet, där människan redan befinner sig i en livsvärld som ger mening åt det vi gör. Även den mest deterministiska fysiken eller kemin kräver aktiviteter som exempelvis mätningar som får sin mening utifrån den levda verklighet där människor utför mätningar och tolkar dem, det vill säga att all vetenskap oundvikligen bedrivs inom ramarna för det allomfattande ”livet”.

Men det svåra är att begripa vad ”livet” i denna bemärkelse egentligen innebär. Den enligt min mening enklaste tolkningen är att Canguilhem vill betona att livet är en förutsättning för all aktivitet som levande organismer företar sig, vilket även innebär att all mänsklig erfarenhet måste ses som en integrerad del av livet. Detta är visserligen självklart. Men denna självklarhet får stora konsekvenser för biologin. Biologin är nämligen en vetenskap *om* livet, vilket gör att biologen – som är liv – undersöker livet som hen själv är en del av. Resultatet blir därmed en form av ”självförståelse” som skiljer sig från den förståelse som exempelvis en fysiker får av sina forskningsobjekt – vilka är objekt som kan uppmärksammas *tack vare* livet men som inte *är* livet.

Därmed är biologin enligt Canguilhem en självständig vetenskap, som utmärks av att dess forskningsobjekt har denna unika karaktär. Där andra naturvetenskaper undersöker materia undersöker biologin livet (Elden 2019, 36).³¹ Den här distinktionen godkänns dock inte av sådana biologer som anser att livet bäst kan analyseras genom en reducering till dess minsta beståndsdelar, och att den ultimata beskrivningen av livet görs med hjälp av en fysikalisk terminologi. Canguilhems försvar av ett vitalistiskt förhållningssätt gentemot livet måste förstås som en reaktion mot en sådan typ av reduktionism. För honom bär nämligen varje *autentisk* biologi en vitalistisk prägel, genom att den förstår att uppmärksamma livets specificitet. Det är i den bemärkelsen som Canguilhem talar om Jean-Baptiste Lamarck och

³¹ Däremot löser detta inte frågan gällande hur relationen mellan materia och liv ser ut. Jag återkommer till detta i avhandlingens följande kapitel, i samband med diskussionen om Thompsons tanke om liv som form.

Charles Darwin som autentiska biologer, eftersom bägge accepterade livets särart och utgick från det i sina beskrivningar av livet, utan att analytiskt försöka förklara det (Canguilhem 2008, 106).

Det vitalistiska förhållningssättet förutsätter därmed en givenhet hos det levande och ett visst mått av oreducerbarhet, samt en förmåga att se sig själv som en del av det som undersöks. Med givenhet menar jag inte att livet ska förstås som något som alltid har existerat, utan som något som finns givet som en del av vår förförståelse av något som levande. Det här klargörs i följande kapitel. Men det står dock klart att inga av dessa krav är enkla att tampas med för en vetenskap som värderar objektivitet och uttömmande förklaringar.

4.4 Det vitalistiska förhållningssättet

I min diskussion om livet som dynamisk polaritet har jag poängterat hur denna polaritet kommer till *uttryck* exempelvis genom det mänskliga talet om sjukdom och hälsa. Genom att olika tillstånd värderas som kvalitativt annorlunda *synliggörs* polariteten som levande organismer kännetecknas av. Jag har medvetet använt begrepp som ”synliggöra” och ”uttrycka” för att understryka att den dynamiska polariteten i sig själv är svår att få grepp om, men att vi kan erfara den genom att uppmärksamma ett värderande beteende hos organismer.

Samtidigt leder det till nya oklarheter ifall jag skulle hävda att dynamisk polaritet är något ”i sig självt”. Det är nämligen problematiskt att tänka sig den som någon dold inre harmoni som styr allt liv, eftersom den då får en liknande roll som livskraften har hos vissa vitalistiska tänkare. Jag skulle snarare vilja säga att livets dynamiska polaritet *är* dessa värderande uttryck så som vi erfar dem och förstår dem.

Vissa uttryck är dock svåra att uppfatta. Wittgenstein diskuterar i *Filosofiska undersökningar* att människor kan vara *blinda* för ett uttryck, exempelvis allvaret i en melodi eller ledsamhet i ett ansikte (Wittgenstein 1992, 241-242). Att uppfatta ett uttryck handlar inte bara om att se eller lyssna på någonting. Vi drar nämligen inte slutsatsen att någon har problem med sitt synsinne bara för att hen är blind för ett ansiktsuttryck. Vad som sist och slutligen krävs för att uppfatta ett uttryck är inte lätt att svara på, men det inbegriper i varje fall något utöver det rent fysiologiska; det kan exempelvis handla om sådant som kontext, vilka förväntningar personen har och vilket förhållningssätt personen närmar sig uttrycket med.

Det är denna sista poäng jag här vill ta fasta på. Det verkar som om det skulle krävas ett visst förhållningssätt gentemot livet för att uppfatta den dynamiska polariteten. Den som förväntar sig att se det levande enbart som en maskin ser inte den dynamiska polariteten, men den som närmar sig livet med en inställning som inbegriper att livet är något specifikt – det vill säga med ett vitalistiskt förhållningssätt – kan få syn på den. Därmed kan Canguilhem sägas förespråka något som filosoferna Charles Wolfe, Matteo Penoncelli och Andy Wong kallar för ”attitudinal vitalism”, en vitalism som förhållningssätt, som skiljer sig från ontologiska vitalistiska teorier som försöker förklara och rättfärdiga livets särställning. Vitalismen som förhållningssätt försöker nämligen inte förklara livets specificitet, utan utgår från att vi inte kan låta bli att uppfatta livet som något specifikt (Wolfe, Penoncelli & Wong 2020, 228-229).

Det här hjälper oss att begripa Canguilhems kontroversiella uttalande att vitalismen är *moralisk* snarare än teoretisk, och att den är ett *krav* snarare än en metod. Han hänvisar till den tjeckiska biologen Emanuel Rádl:

Man, he says, can consider nature in two ways. Either he *feels himself* a child of nature and experiences a sentiment of belonging and subordination to it; he sees himself in nature and nature in himself. Or else, he *holds himself* in front of nature as before a foreign, indefinable object. A scientist who experiences a filial sentiment, a sentiment of sympathy toward nature, does not consider natural phenomena to be strange and foreign – he finds life, soul and meaning in them, completely naturally. Such a man is fundamentally a vitalist. (Canguilhem 2008, 63-64)

Canguilhem fortsätter med att säga att i den här bemärkelsen kan alla medeltidens människor ses som vitalister, samt även flera renässanstänkare och inte att förglömma antikens Aristoteles, Platon och Galenos.³² Universum uppfattades av dem som en reglerad harmonisk helhet som alla människor var en del av, liksom en organism inom vilken varje människa hade sin givna uppgift.³³ Men det moraliska hos vitalismen ligger knappast i något krav att uppfatta

³² Galenos är en av antikens mest berömda läkare. Att hävda att *alla* medeltidens människor tänkte på samma sätt låter dock lite väl starkt.

³³ En sådan vitalism kom senare att utnyttjas inom fascistisk retorik, vilket är ett av skälen till att människor idag ställer sig skeptiska till vitalismen och rentav ser den som motbudande (Méthot 2020, 18-19). Det är naturligtvis problematiskt att tänka sig individen enbart som ett verktyg för helhetens bästa, och att det finns en *entelechy* som kunde ersättas av en *Führer*. Canguilhems vitalistiska förhållningssätt är däremot, som vi har sett, kritisk till både tanken om en inre livskraft hos det levande, samt till tanken om att individen enbart tjänar helheten – tvärtom har jag poängterat hur viktigt det individuella är för synen på livets dynamiska polaritet. Dessutom menar Canguilhem att

världen på just detta sätt, utan handlar snarare om kravet att känna sig själv *som en del av* det levande, i kontrast till ett *avståndstagande från* det levande.

Visserligen är det möjligt att hävda att både den människa som ser sig som delaktig i det liv den undersöker och den som undersöker livet på avstånd kan uppmärksamma livet som något specifikt, och därmed leva upp till det krav som det vitalistiska förhållningssättet kräver. Men vi har dock sett att en viktig del av det som gör livet speciellt som forskningsobjekt är just det faktum att livet för biologen samtidigt fungerar som både subjekt och objekt – liv som undersöker liv – vilket den forskare som enbart ser livet som ett yttre reducerbart objekt riskerar gå miste om.

4.5 Vitalismens kamp mot mekanismen

Det är talande att vitalisten enligt Canguilhem är någon som i sitt försök att förstå livet troligtvis inspireras mera av att begrunda ett ägg, än genom att använda en bälg eller en vinsch (Canguilhem 2008, 64). Uttalandet ska antagligen tolkas som att frågor som berör ett ägg och därmed djurs utveckling inte uppmuntrar till samma mekanistiska förklaringsmodeller som exempelvis verktyg och instrument gör, ifall vi ser dessa som modeller för livsfunktioner. Den som stirrar för länge på en bälg kan inte undgå att även se sin egen lunga som en organisk variant av en sådan.

Återigen tangerar vi den tvekamp mellan mekanism och vitalism som Canguilhem utpekat. Där Canguilhem i *Le normal et le pathologique* främst riktar sin kritik mot en *monistisk* värld, det vill säga en tillplattad värld utan kvalitativa skillnader mellan sjukdom och hälsa, är hans diskussioner om vitalism i *La connaissance de la vie* däremot präglad av en kritik riktad mot en *mekanistisk* värld där livet bäst kan förklaras med hjälp av maskinmetaforer.³⁴ Fortfarande, 70 år efter att dessa texter skrevs, är bägge dessa former av kritik relevanta. Paul Nurse, hyllad Nobelpristagare för sin forskning om cellcykeln, skriver i sin populärvetenskapliga bok *What is Life?* att det råder konsensus bland biologer idag om att de flesta livsfenomen bäst kan förstås som enzymatiskt katalyserade kemiska reaktioner.

den vitalistiska biologin inte direkt kan klandras för att den utnyttjats i ett politiskt syfte. Det vore som att klandra aritmetiken för att den utnyttjats av kapitalister (Canguilhem 2008, 72-73).

³⁴ Ironiskt nog använder Canguilhem även själv metaforer inspirerade av maskiner för att beskriva aspekter hos livet. Jag har exempelvis diskuterat hur han beskriver hälsan som ett svänghjul. Men jag tror att Canguilhem skulle hävda att det helt enkelt finns bättre och sämre metaforer, och att vi inte kategoriskt kan förkasta dem alla.

Dessutom hävdar han att det godkända sättet att se på levande organismer i dag är att uppfatta dem som kemiska och fysikaliska, om än komplicerade, *maskiner* (Nurse 2020, 88 & 116).³⁵

Vilka maskiner som åsyftas har naturligtvis förändrats under århundradenas gång. Idag är datormetaforen populär, särskilt när det gäller frågor rörande genetik och medvetande. För mekanisten René Descartes på 1600-talet var det klockor och kvarnar som inspirerade till jämförelser, medan Aristoteles två millennier tidigare jämförde organismen med militär teknologi, exempelvis katapulter (Canguilhem 2008, 79-80).

En gemensam faktor är dock att alla maskiner som fungerat som modell för organismen kräver en *skapare*. En mekanism är nämligen enbart en förmedlare, eller en form av stafett, som designats för ett visst syfte. Därmed är mekanistiska beskrivningar av livet väldigt teleologiska till sin natur. En maskin utför endast det som den är skapt till; dess syfte kan därmed sägas vara strikt och enkelspårigt. Canguilhem menar att det finns mera syfte i en maskin än i en organism, vilket gör maskinmetaforerna bristfälliga för att beskriva livet. En organism har nämligen betydligt mer *potentialitet* än vad den har syfte. Canguilhem diskuterar återigen det organiska överflödet, det vill säga att vissa organ kan kompensera skador på annat håll i kroppen, samt att organ kan ha flera olika funktioner, exempelvis att mag-tarmkanalen inte bara sköter om matsmältningen utan också fungerar som en körtel. Dessutom hävdar Canguilhem att en organism kan improvisera på ett sätt som inte maskiner kan (Canguilhem 2008, 88-90).³⁶

Canguilhem nöjer sig dock inte enbart med en kritik av mekanistiska beskrivningar av livet, utan vänder dessutom hela frågeställningen på ända. I föreläsningen "Machine et organisme", publicerad i *La connaissance de la vie*, frågar sig Canguilhem varför människor inte tänkt tvärtom: Kunde inte organismen ses som förebild för maskinen, istället för maskinen som förebild för organismen (Canguilhem 2008, 75-76)? För att kunna svara på det krävs en förståelse för den roll *teknologin* spelar i Canguilhems tänkande. Teknik är nämligen inte enbart ett tillämpande av en redan existerande teoretisk kunskap, utan dess primära funktion är dels att svara på de problem som en organism stöter på, dels att fungera som en spatial utsträckning av organismers livsfunktioner.

³⁵ Det första uttalandet har monistiska drag, eftersom det förespråkar en reduktionistisk biologi där fenomen förstås bäst i termer av dess kemiska beståndsdelar, och där kvalitativa skillnader är mindre relevanta. Det andra uttalandet är ett tydligt exempel på en mekanistiskt inspirerad biologi.

³⁶ "Life [...] is experience, that is to say, improvisation, the utilization of occurrences; it is an attempt in all directions" (Canguilhem 2008, 90). Canguilhems text är naturligtvis skriven långt innan AI-teknologins löften om framtida improviserande maskiner, och frågan är om alla maskiner idag verkligen har så strikta syften som Canguilhem hävdade på 1940-talet.

4.6 Konflikten mellan organismen och världen

Varken teknologin eller kunskapssökandet är frångopplade från livet. Ett av de huvudsakliga syftena med *La connaissance de la vie* är att visa på att det inte finns någon konflikt mellan kunskap och liv. Som vi har sett placerar Canguilhem kunskapssökandet och vetenskapen inom livet, vilket gör att vi inte behöver välja mellan å ena sidan en intellektualism som förstör sitt forskningsobjekt, och å andra sidan en mysticism där kunskapssökandet hölls i ett dunkel på grund av livets ogripbarhet (Canguilhem 2008, xvii-xviii). Eftersom livsforskningen redan är en del av livet behöver splittringen mellan kunskap och liv aldrig uppkomma.

Frågan är dock om inte Canguilhems formuleringar trots detta närmar sig mysticismen mer än intellektualismen, exempelvis när han i detta sammanhang säger att kunskap och tänkandet finns "inskrivet" hos livet (Canguilhem 2008, xviii). Dessutom verkar det vitalistiska förhållningssättet, med sin betoning på det levandes oreducerbarhet, specificitet och givenhet, inbegripa en viss dunkelhet. I avhandlingens nästa kapitel uppmärksammas dock att erfandet av det levande som något givet *inte* behöver innebära någonting mystiskt. Men redan här vill jag poängtera att det vore problematiskt att tänka sig Canguilhem som en mystiker, utan det är mer fruktbart att se honom som en rationalist som betonar att det rationella tänkandet alltid sker inom ramarna för livet.³⁷

Men trots att det inte finns en konflikt mellan kunskap och liv, är livet naturligtvis inte utan konflikter. Canguilhem lokaliserar den viktigaste konflikten i skärningspunkten mellan organism och miljö. Jag har berört relationen mellan organism och miljö i min diskussion om normativitet och dess relevans för den dynamiska polariteten, där den värderande tendensen hos organismerna blir synlig i och med att vissa tillstånd föredras framför andra. Jag har även betonat att tillstånd benämns sjukliga eller friska i relation till en specifik individ som befinner sig i en specifik omgivning. Dessutom har jag berört betydelsen av de *hinder* individer stöter på, i och med att hindren väcker vår eftertanke och möjliggör kunskap tack vare den problemlösning som uppkommer som ett svar på livets motgångar och konflikter.³⁸

³⁷ Titeln på den bok som innehåller utdrag ur Canguilhems viktigaste texter – "A Vital Rationalist" – försöker visa på detta. Även i föreläsningen "Machine et organisme" förekommer ett belysande citat: "And it seems that in this area, as in any other, one must know how to cede a place to the irrational, even and especially when one wants to defend rationalism" (Canguilhem 2008, 95). Detta innebär dock inte att livet skulle vara fullständigt irrationellt, utan enbart att det har vad vi kunde kalla för "irrationella aspekter".

³⁸ Här tänker jag främst på diskussionen kring sjukdom som ett hinder vi stöter på, och som väcker vår uppmärksamhet för det tillstånd av hälsa som ofta ligger dolt för oss.

Canguilhem betonar teknikens roll som svar på de problem och hinder som individer tvingas bemöta i sin omgivning. På samma sätt som Canguilhem i *Le normal et le pathologique* lyfte upp läkekonsten som en praktik och teknik som kronologiskt kommer innan vetenskapen om sjukdomar, betonar han i föreläsningen ”Machine et organisme” att detta även gäller maskintillverkningen i relation till vetenskaperna:

The logical anteriority, at any given moment, of a knowledge of physics to the constructions of machines cannot and must not allow us to forget the absolute chronological and *biological* anteriority of the construction of machines to the knowledge of physics. (Canguilhem 2008, 92, min kursivering)

Att hävda att läkekonsten fanns innan den medicinska vetenskapen, eller att säga att soluret fanns innan fysiken, innebär visserligen viktiga påminnelser, men det är ingenting som någon skulle förneka. Canguilhem menar dock att detta förhållande faller i glömska då vi tenderar tänka oss teknologin som en praktisk tillämpning av den teoretiska kunskap som redan finns tillhands, ett synsätt han kallar för cartesianskt. I själva verket rör det sig, enligt Canguilhem, om ett givande och tagande, ett växelspel där lösningar och problem ibland kommer från vetenskapen och ibland från teknologin (Canguilhem 2008, 95).

Ångmaskinen är ett exempel på en uppfinning som inte härstammar från teoretisk kunskap, utan den har kommit till som ett svar på det rent tekniska problemet att torrlägga gruvor. Det betyder ju inte att teoretisk kunskap är irrelevant för konstruktionen av ångmaskinen, men att drivkraften kommer ur ett mänskligt *behov*. Och det är här som det ovanstående citatet från Canguilhem blir intressant. Han talar nämligen inte bara om maskintillverkningens kronologiska företräde, utan även om dess *biologiska* företräde. Maskiner har nämligen en biologisk aspekt i och med att de uppkommer som svar på biologiska behov.

Jag har i andra kapitlet nämnt att Canguilhem betonar att den miljö som en organism samspelar med har ett *centrum*, där individen befinner sig. I detta centrum påverkas individen av de stimuli som omgivningen utsätter den för, men den svarar också på dessa stimuli genom att delta i uppbyggnaden av sin egen miljö. Det är här som tekniken fungerar som ett biologiskt fenomen. De enklaste uppfinningarna, i form av verktyg, fungerar som ”organiska projektioner”, en sorts ”lemmarnas förlängning”, som visar på att det biologiska inte slutar vid hudens yta (Canguilhem 2008, 93-94)³⁹.

³⁹ Begreppet ”organiska projektioner” är något som 1800-tals filosoferna Ernst Kapp och Alfred Espinas använder sig av. Exempel på verktyg som kan ses som sådana projektioner är klubbor som

Denna livsutvidgning med hjälp av artefakter visar hur brett Canguilhems livsbegrepp är. Det har vi visserligen redan upptäckt i och med beskrivningen av livets dynamiska polaritet, där polariteten visar sig som en relation mellan individ och miljö, vilket innebär att ett sådant livsbegrepp sträcker sig utöver den biologiska kroppen. Men livsutvidgningen dras till sin spets i Canguilhems diskussion om teknologi, där gränsen mellan det levande och det icke-levande löses upp.⁴⁰

4.7 Vitala behov som ”normernas norm”

En syn där maskiner och verktyg ses som integrerade delar av livet, även ur ett biologiskt perspektiv, kan tyckas motsäga Canguilhems betoning av att livet är något specifikt åtskilt från icke-levande fenomen. Det vitalistiska förhållningssättet har ju detta som sin utgångspunkt. Men om även teknologier kan ses som biologiska, verkar det som om till och med cyborgen – blandningen av människa och maskin – är lika mycket liv som trädet eller ekorren, vilket vitalistiska tänkare knappast skulle gå med på.

Här måste jag dock återigen poängtera att Canguilhem inte är någon vitalist i en traditionell bemärkelse, vilket vi såg i hans kritik av att vitalister inte tar steget tillräckligt långt. Genom att placera all problemlösning, teknik och vetenskap inom ramen för livet, kan livets unika karaktär bibehållas samtidigt som det tillåter teknologier att utvidga vitala impulser – detta eftersom teknologierna inte fungerar som motpol till livet, utan kämpar som en del av livet för att lösa de problem som organismer ställs inför.

Som vi har sett beskriver Canguilhem detta som en universalisering av all erfarenhet, vilket kan förstås som ett sätt att ta ett steg bortom den individuella levda erfarenheten jag diskuterat i avhandlingens föregående kapitel. Men enligt filosofen Roth handlar det inte om ett nedvärderande av den individuella erfarenheten – en erfarenhet vi tvärtom sett värderas högt av Canguilhem – utan om en syn där subjektiviteten inte hänvisar till ett individuellt medvetande utan till livet som helhet. Detta kan tyckas motsägelsefullt, eftersom individuell erfarenhet och individuellt medvetande är starkt sammanlänkade. Men en möjlig tolkning är att tänka sig att livet har en liknande plats i Canguilhems filosofi som ”Cogitot” har hos Descartes (Roth 2020, 118).

förlänger armens naturliga slagrörelse. Canguilhem pekar dock på svårigheterna med att förklara exempelvis uppfinningen av hjulet – eller elden – utifrån sådana projektioner.

⁴⁰ Tanken att maskiner och annan typ av teknologi kan förstås som externa kroppsliga organ finner stöd inom dagens sjukvård. Mekaniska hjärklaffar, som ersätter de ursprungliga, och hjärt-lungmaskiner, som upprätthåller syretillförseln i blodet under hjärtoperationer, är exempel som visar hur den medicinska vetenskapen utvidgar livets spontana funktioner. Se: Canguilhem 1991, 131.

Roth utvecklar inte denna jämförelse, men jag förstår den främst utifrån det faktum att Descartes aldrig på ett tillfredställande sätt lyckades bevisa att det finns ett "jag" som tänker.⁴¹ Det närmaste han kom, vilket flera uttolkare pekat på, är att visa att det finns "ett tänkande som pågår". 1700-tals fysikern Georg Lichtenberg ansåg exempelvis att "jag tänker" borde bytas ut mot "det tänks", på samma sätt som vi säger "det blixtrar", eftersom en sådan fras inte förutsätter en existens hos subjektet "det". "Det" i "det blixtrar" spelar nämligen enbart rollen som ett grammatikaliskt subjekt.⁴²

Poängen med detta är att det är själva *aktiviteten*, det vill säga att någonting *sker*, som är det centrala, inte *vad* eller *vem* som deltar i aktiviteten. På samma sätt är det med Canguilhems behandling av livet. *Det levs*, det vill säga att liv pågår, är det väsentliga, och inte vad eller vem som lever. Han är inte intresserad av att analytiskt förklara vad livet är, utan fokuserar på att beskriva livet som en aktivitet, eller som en *dynamik* mellan organism och miljö. Jag har benämnt dynamiken en fortgående *dialog*, där organismen svarar på de krav miljön ställer den inför. Det är en dialog som är öppen, eftersom vi inte på förhand vet vart den leder. Men dialogen följer trots detta en röd tråd, och den tråden utgörs av de *behov* som organismen har. Canguilhem avslutar sin föreläsning "Le vivant et son milieu" med orden:

A living being is not reducible to a crossroads of influences. From this stems the insufficiency of any biology that, in complete submission to the spirit of the physico-chemical sciences, would seek to eliminate all consideration of sense from its domain. From the biological and psychological point of view, a sense is an appreciation of values in relation to a need. And for the one who experiences and lives it, a need is an irreducible, and thereby absolute, system of reference. (Canguilhem 2008, 120)

Det väsentliga här är att det är organismens behov som fungerar som den fasta punkt som Canguilhem letat efter. Roth kallar erfarenheter av dessa behov som "normernas norm" (Roth 2020, 115), vilket stämmer väl överens med min beskrivning av den biologiska normativiteten

⁴¹ Det finns olika skäl till detta, men ett sådant är det cirkelresonemang som kan spåras i de tre första av Descartes betraktelser över den första filosofin. Cirkeln går i korthet ut på att det tänkande ting som genom sitt tvivel bevisar att det finns ett ting som tvivlar, samtidigt inte kan tvivla utan att det finns en Gud som gör detta tvivel möjligt; en Gud vars existens bevisas *efter* att det tänkande tinget bevisat sin egen existens med *förnuftet* allena. Se: Descartes 1998, 96-97, 112 & 114.

⁴² Det här resonemanget är inspirerat av Olli Lagerspetz föreläsningar i kursen "Descartes filosofi", som hölls vid Åbo Akademi hösten 2021. Lagerspetz hänvisar till Bernard Williams behandling av ämnet i artikeln "Cogito and Sum". Williams understöder dock inte själv till fullo Lichtenbergs syn. Se: Williams 1990, 95-101.

Det är även viktigt att poängtera att Descartes själv knappast skulle ha understött en sådan läsning, eftersom han lade stor vikt vid det tänkande subjektets existens.

i kapitel två av denna avhandling. Där upptäckte vi nämligen att normativiteten handlar om att skapa nya normer som svar på de krav som omgivningen ställer på individen, det vill säga att normativiteten är ett resultat av försöket att uppfylla de behov som individen har. Vilka behov det rör sig om varierar naturligtvis mellan individer och arter. Jag har tidigare tagit upp att läkekonsten springer ur behovet att lindra lidande, vilket är ett exempel på ett behov som enligt Canguilhem gäller för levande organismer generellt. Andra behov som gäller för flertalet organismer är behoven av näring och skydd.

Canguilhem menar att teknologin är intressant i det här sammanhanget eftersom den så tydligt uppkommer ur dessa behov. Genom att undersöka teknologier får vi syn på vad organismer värdesätter, vilket visar oss den polaritet som finns mellan det som eftertraktas och det som ignoreras eller repelleras (Roth 2020, 114-115). Utifrån detta resonemang blir dessutom Canguilhems omsvängning av frågeställningen begriplig: Organismen förstås inte bäst genom att vi jämför med maskiner, utan det är tvärtom maskinerna och annan teknologi som bäst blir förståeliga genom att vi undersöker organismer och dess behov.

4.8 Avslutning

De vitala behov som uppstår i relationen mellan organism och miljö påverkar vilka levnadsnormer som organismer lever efter, vilket gör att behoven kan sägas utgöra grunden för den biologiska normativiteten. Eftersom alla organismer tvingas bemöta grundläggande behov för att överleva, är det möjligt att generalisera detta till allt som lever. Men samtidigt varierar dessa behov stort mellan olika livsformer, vilket gör att generaliseringen sist och slutligen inte säger oss särskilt mycket. Dessutom har jag tidigare i avhandlingen behandlat hur bemötandet eller besvarandet av de stimuli som olika organismer utsätts för inte enkelt låter sig inneslutas i generella beskrivningar som kunde gälla för allt liv.

Däremot har jag i detta kapitel även beskrivit en annan typ av universalisering som är mer givande. Den innebär att enskilda erfarenheter placeras in i ett ramverk som utgörs av livet självt. Livet är en förutsättning för allt det vi företar oss, och detta faktum riskerar försummas ifall vi försöker avgränsa ett eget område för livet, istället för att låta livet omgärda all erfarenhet. Canguilhem pekar på detta misstag hos vitalistiska tänkare, men lyfter samtidigt upp det vitalistiska förhållningssättet som fruktbart i andra avseenden, i synnerhet dess betoning av livets icke-reducerbarhet och specificitet.

Min diskussion om vitalismens kamp mot mekanistiska livsbeskrivningar behandlar frågan om teknikens roll för vår syn på livet. Canguilhem ser teknologier som en utsträckning

hos livet, likt ett redskap som förlänger armen, samt ser teknologier som starkt kopplade till grundläggande behov som de försöker tillfredsställa. Teknologi är dock något som vi främst tillskriver människor. Trots att jag betonat att Canguilhem vill röra sig från individuella mänskliga erfarenheter till livet i sin helhet, baserar sig resonemanget ovan främst på mänskliga förhållanden. Det vitalistiska förhållningssättet är ju något mänskligt, likaså de vetenskaper som han placerar inom det allomfattande livets ramverk. Det är däremot tydligt att Canguilhem vill undvika att bara lyfta upp människan, något som märks i förordet till *La connaissance de la vie*:

What light are we then so sure we are contemplating that we declare all eyes other than man's to be blind? What meaning are we so certain of having given to the life in us that we declare any behavior except our own gestures to be stupid? Doubtless, the animal cannot resolve all the problems we present to it, but this is because these problems are ours and not its own. Could man make a nest better than a bird, a web better than a spider? (Canguilhem 2008, xviii)

Trots denna sympatiska inställning till andra livsformer, förblir det tydligt att det är det mänskliga erfandet som är i centrum, både när det gäller utläggningarna i *Le normal et le pathologique* och i *La connaissance de la vie*. Men det är visserligen begripligt utifrån en av de huvudsakliga poänger gällande den dynamiska polariteten som jag i avhandlingen argumenterat för, vilken är att polariteten hos livet är något som uttrycks i relationen mellan organism och miljö – ett uttryck som vi uppmärksammar ur ett mänskligt perspektiv. Det värderande beteendet hos en organism finns nämligen där oberoende om organismen själv är medveten om det eller inte.

Nästa kapitel fokuserar på det mänskliga erfandet av levande organismer. Med hjälp av Thompsons tankar visar jag att livets dynamiska polaritet inte primärt handlar om livets innehåll, utan om livets *form*.

5. Liv som form

5.1 Inledning

For our part, we think that a reasonable rationalism must know how to recognize its limits and to incorporate the conditions of its practice. Intelligence can apply itself to life only if it recognizes the originality of life. The thought of the living must take from the living the idea of the living. (Canguilhem 2008, xx)

I förordet till *La connaissance de la vie* betonar Canguilhem vikten av att se livet som något säreget. Det är en av hörnstenarna hos det vitalistiska förhållningssätt jag beskrivit i föregående kapitel. Jag har kallat det för livets *specificitet*, och denna specificitet är något som fungerar som en förutsättning för vår förståelse av livet, det vill säga att vi i vårt tänkande på en levande organism redan har en förförståelse av vad det innebär att vara levande.

Det är dock inte enkelt att få grepp om detta. Dessutom är det tydligt att jag i min redogörelse över vikten av att se livet som något specifikt undviker att detaljerat redovisa *vad* denna specifika egentligen består av. Visserligen har jag poängterat vissa speciella särdrag som livet uppvisar, exempelvis att det är meningsfullt att tala om fel och misstag när det gäller skeenden som har med livet att göra, eller att livet som forskningsobjekt samtidigt fungerar som både ett subjekt och objekt, eftersom forskaren – som är liv – undersöker liv.

Jag har dock nämnt att livets specificitet är något som måste accepteras och inte något som analytiskt kan förklaras. Men detta uttalande får inte förstås för kategoriskt. Jag anser nämligen att det är möjligt att göra ytterligare klagöranden om vad livets specificitet innebär. Men dessa klagöranden handlar *inte* om vad som gör livet i sig självt specifikt, utan om den specificitet som livet har i vår *förståelse* av det. Det är Canguilhems tvetydiga formulering i citatet ovan – det vill säga att tänkandet på livet tar idén om livet från livet självt – som öppnar upp för denna tolkning.

Formuleringen kan förstås på två olika sätt, som inte utesluter varandra. Framförallt handlar det om att livet är en förutsättning för allt tänkande, det vill säga att människans tänkande om livet också är ett livsuttryck, eftersom människan är levande. Människans rationella tänkande är ett av alla de uttryck livet tar, något Canguilhem betonar genom att säga att all erfarenhet måste sättas inom livets ramar.

Men den tolkning som också är möjlig att göra är att vi i vårt tänkande på livet har en idé om livet som en del av vår förförståelse – livet är *givet* i vårt tänkande. Denna tolkning är av en mer logisk karaktär och handlar om det mänskliga tänkandets struktur. Canguilhem går inte in på sådana frågor på djupet, utan nöjer sig med sina aforistiska uttalanden om livet som glimtar fram i de detaljerade vetenskapshistoriska utläggningarna. Men en filosof som däremot analyserar sådana aspekter hos vår förståelse av livet grundligt är Michael Thompson. I den första delen av sin bok *Life and Action* utforskar han hur vi i vårt tänkande om något som levande redan förutsätter det som lever. Thompsons argumentation rör sig visserligen i delvis andra banor än Canguilhems resonemang, men hans tänkande kan enligt min mening ändå belysa vissa poänger som Canguilhem inte utvecklar.

I detta kapitel undersöker jag likheter mellan Canguilhems och Thompsons filosofi med syftet att komma tillrätta med vad det är för en sorts beskrivning av livet som Canguilhem i själva verket ger. I de tre föregående kapitlen har jag rört mig från en beskrivning av livet som *polaritet*, det vill säga en beskrivning som inbegriper att levande organismer värdesätter sin egen överlevnad och sina levnadsvillkor, till att diskutera hur denna beskrivning uppkommer ur ett perspektiv av *levd erfarenhet* – något som i sin tur kräver ett *vitalistiskt förhållningssätt* av betraktaren för att de levande organismerna ska förstås på ett plan där helheter och värderingar uppmärksammas. En av de gemensamma slutsatser som kan dras ur dessa kapitel är att Canguilhem inte direkt intresserar sig för vad livet konkret består av eller är uppbyggt av. I de texter jag citerat framträder livet främst som något närmast *abstrakt*, exempelvis som den relation som inbegriper organismen och dess samverkan med sin miljö, eller som den polaritet som finns mellan de tillstånd som organismen föredrar och de tillstånd den ogillar.

Thompson kan sägas dra denna abstrakta livssyn till sin spets i och med sin logiska behandling av olika livsbegrepp. För honom innebär tänkandet på någonting som levande att en särskild *kategori* hos tänkandet används. Han motiverar detta genom att visa att de omdömen vi fäller om levande organismer tenderar anta en specifik *form* – en form som visar att tänkandet gör en säregen ”sväng” när det gäller tänkandet på levande organismer (Thompson 2008, 26-27 & 48). Thompsons fokus på *form* framför *inhåll* resonerar även väl i Canguilhems diskussioner om det levande, vilket i detta kapitel utvecklas till den grad att jag slutligen hävdar att uttrycket ”livet som dynamisk polaritet” mer handlar om livets form, än om något som livet består av.

5.2 *Life and Action*

Thompsons bok *Life and Action* är ett tredelat verk, där varje del fungerar som en förutsättning för nästa del, inte bara för att senare argument bygger på tidigare, utan också för att begrepp som "liv" och "livsform", som inledningsvis diskuteras, fungerar som överordnade begrepp som de begrepp som behandlas senare, exempelvis "handling" och "praktik", faller in under. Thompson formulerar detta på följande sätt:

[A] practice is not possible except where action is possible, and action is not possible except where life is. (Thompson 2008, 1-2)

Denna tanke har stora likheter med Canguilhems betoning av att all erfarenhet sker inom livets ramar. På liknande sätt som Thompsons handlingsfilosofi förutsätter ett klarläggande av begrepp som berör livet – eftersom mänsklig handling är en del av livet – menar Canguilhem att kunskapssökande praktiker förutsätter livet för att alls vara möjliga att bedriva.

Men att nå en klarhet gällande begrepp som "liv" eller "livsform" är inte enkelt. Thompson diskuterar utförligt det problematiska med att försöka definiera livet genom att skapa listor på egenskaper som allt liv delar, eller mer exakt, listor på egenskaper som är *vanligare* bland levande organismer än hos den icke-levande naturen. Jag har redan diskuterat en sådan egenskap i avhandlingens andra kapitel, där jag lyft upp påståendet att "levande organismer svarar på stimuli". Andra exempel är att "levande organismer är höggradigt organiserade" eller att de "reproducerar sig själva" (Thompson 2008, 34-35).

Problemet med en uppräkningslista av egenskaper som är karakteristiska för livet är att det finns en godtycklighet när det gäller vilka egenskaper som ska räknas dit. Det är tydligt att kravet för att något ska räknas som en levande organism inte kan vara att den måste besitta alla "livsegenskaper", utan det närmaste vi troligtvis kan komma är att tänka oss en definition av livet bestående av familjelikheter.⁴³ Men biologins "listmakare" verkar enligt Thompson vilja gå längre och verkligen fastställa en uttömmande definition av vad livet består av, en sorts metafysisk analys, vars bristfällighet blir tydlig när vi upptäcker att den inte är heltäckande. För hur är det exempelvis med egenskaper som "skallighet" eller "husägarskap"? Även dessa är vanligare bland levande organismer än hos de icke-levande, men trots detta

⁴³ Wittgenstein diskuterar begreppet familjelikhet i *Filosofiska undersökningar*. Det klassiska exemplet är begreppet "spel" (*Spiel*) som innefattar många olika företeelser som inte har något specifikt gemensamt. Vissa spel innehåller lek, andra tävling; vissa spelas tillsammans med andra, andra spel utför vi ensamma. Vi ser dock att det finns likheter mellan alla de företeelser som faller under begreppet spel, utan att vi exakt kan beskriva dessa likheter, på ett liknande sätt som vi kan se att medlemmar av en familj liknar varandra utan att de behöver ha någon specifik egenskap som de alla delar. Se: Wittgenstein 1992, §66-67.

yrkar ingen på att de borde förekomma på en lista över livets kännetecken (Thompson 2008, 35).

Dessutom är de påståenden om livets egenskaper som ofta förekommer när levande organismer försöker definieras oklara. Thompson går igenom flera av dem och visar hur *tomma* dessa påståenden i själva verket är. Ett exempel är tesen att "levande organismer är höggradigt organiserade". Uttalandet har närmast en tautologisk struktur. Thomsons resonemang går ut på att vi visserligen kan säga att "liv är organisation", men att en sådan beskrivning inte bidrar med någonting vi inte redan vet. Det enda som påståendet säger oss är att liv är ordnat av delar, det vill säga att liv är ett liv-med-delar (Thompson 2008, 35-39). Men som jag har diskuterat genom hela avhandlingen är det nödvändigt för vår uppfattning av något som levande att förståelsen sker på ett plan där helheter och delar uppmärksammas – helhetstänkandet finns så att säga redan integrerat i förståelseakten.

Dessutom stöter påståendet att "levande organismer är *höggradigt* organiserade" på bekymmer i och med att det är oklart vilken skala som avses. Höggradigt i relation till vad? Även en fabrik är synnerligen välorganiserad, och ändå kallar vi inte fabriken för levande. Här vore det möjligt att invända och inspirerad av Canguilhem hävda att fabriken är ett *uttryck* för livet, en livsutvidgning som uppstått som svar på levande organismers behov. Och visserligen ligger det något i tanken om att fabriken komplexa organisering har levande organismers – i detta fall människans – organiserade hjärnverksamhet och sociala nätverk att tacka för sin uppkomst. Men jag tror att problemet är att vi tenderar att använda oss av begrepp som "komplex" eller "höggradigt" som en nödlösning då vi trätt in i en återvändsgränd i vårt resonande. Jag nämnde i fjärde kapitlet att biologen Paul Nurse kallar levande organismer för *komplicerade* maskiner, vilket jag ser som ett tydligt exempel på ett uttryck som nyttjas som ett sätt att rädda sig ur användningen av en bristfällig maskinmetafor.⁴⁴

5.3 Livet som a priori

Huruvida Thompson verkligen lyckas tillintetgöra försöken att definiera livet genom att rada upp karakteristiska särdrag hos levande organismer, eller inte, är sist och slutligen inte avgörande för hans huvudsakliga argumentation. Han vill nämligen främst visa att det finns ett annat sätt att närma sig livsbegreppet som är mera fruktbart. Det baserar sig på det faktum

⁴⁴ Genom att säga att cellen är en *oerhört komplicerad* maskin garderar sig Nurse nämligen mot att någon skulle invända att cellen inte riktigt liknar något vi vanligen förknippar med begreppet maskin. Se: Nurse 2020, 116.

att en biolog som exempelvis undersöker levande organismer på jakt efter livets gemensamma karaktärsdrag, redan har en sorts intuitiv kännedom om att det som undersöks *är* levande, vilket syns i själva upptäckandet av organismen.⁴⁵ Poängen är att det *inte* är så att forskaren först tar emot oordnade intryck från sina sinnesorgan, som hen sedan ordnar och jämför med några kriterier för vad som ska räknas som levande. Istället menar Thompson att det finns en kategori hos tänkandet som är specifikt inriktad på tänkandet om livet, och att det är via den som forskaren ser någonting som levande.

Detta kan jämföras med det tänkande som används inom exempelvis matematiken, som även kan sägas inbegripa en specifik kategori hos tanken. Jämförelsen med matematik är även fungerande i den bemärkelsen att likt vissa matematiska satsers *a priori* karaktär, påminner även tänkandets livskategori om något *a priori*, enligt Thompson (2008, 6 & 19). Att jag använder benämningen *a priori* för denna typ av kunskap betyder dock inte att erfarenheter inte skulle ha någon betydelse i sammanhanget. Tvärtom är det via erfarenhet som vi lär oss att använda begrepp som livsform eller art. Men det verkar finnas en växelverkan mellan intuitiv och erfarenhetsbaserad kunskap som inte kan reduceras till någondera.

Det vore möjligt att kritisera Thompson och hävda att det han beskriver är ett cirkelresonemang. Dels verkar han mena att vi spontant uppfattar levande organismer *som* levande, dels att det krävs en tillgång till vissa begrepp för att uppfattandet alls ska vara möjligt – begrepp som vi lär oss via erfarenhet (Thompson 2008, 19 & 57). Ifall vi förstår denna cirkel i rent kausala termer uppstår ett liknande olösligt problem som den klassiska frågan huruvida ägget eller hönan kom först. Men trots att cirkelresonemanget är svårt att greppa innehåller det ändå någonting viktigt som Thompson försöker artikulera. För att förstå honom bättre behöver vi undersöka begreppet *livsform*, som har en central ställning i hans resonemang.

Att uppfatta någonting som levande innebär att uppfatta en livsform. Livet i sig är nämligen inget vi kan fästa blicken vid, utan det är de former som livet tar som vi kan uppmärksamma. Men den specifika organism vi uppmärksammar är inte själva livsformen, utan organismen kan istället sägas *tillhöra* livsformen. Ett annat sätt att formulera denna tanke på är att säga att organismen uppmärksammas genom den lins som livsformen utgör. Begreppet livsform är för Thompson till viss del synonymt med begreppet ”art”, och det är i den bemärkelsen som en organism kan sägas tillhöra en livsform – på det sätt som husdjuret

⁴⁵ Det är på detta sätt som jag menar att livet är *givet* för betraktaren, och inte givet i den bemärkelsen att livet alltid skulle ha existerat.

Laban tillhör arten ”hund”. Men livsform spelar även en annan roll för Thompsons argumentation. I en klagörande fotnot skriver han:

[I]n thinking of a particular species, I will imagine a manifold of individuals outside and alongside one another; in thinking of a particular life-form, I will imagine one individual, the image having the standing of, say, a picture in a field guide. (Thompson 2008, 28)

Begreppet livsform fungerar därmed som en sorts logisk bild, likt en tecknad blåmes i en fågelbok, eller en människa i en anatomibok. Det är ett jämförelseobjekt som inte motsvarar någon specifik organism i verkligheten.⁴⁶

Att så är fallet blir tydligt när vi undersöker hur vi de facto talar om levande organismer. Thompson baserar sin argumentation på något han kallar för *naturhistoriska omdömen*, det vill säga en viss typ av språkbruk som exempelvis används i naturdokumentärer. Thompson diskuterar olika exempel på naturhistoriska omdömen, samt pekar ut vissa särdrag som dessa uttalanden tenderar ha. I naturdokumentärer kan det exempelvis låta enligt följande:

When springtime comes, and the sun begins to melt, the female bobcat gives birth to two to four cubs. The mother nurses them for several weeks. (Thompson 2008, 63)

Här upptäcker vi att det inte är fråga om en specifik lokatt som beskrivs. En lo kan nämligen få exempelvis två, tre eller fyra ungar, men aldrig ”två till fyra”. Omdömet bidrar inte till att beskriva en särskild organisms livssituation, utan bidrar till förståelsen av lodjuret i egenskap av en *livsform*. Thompson förstärker denna poäng genom att säga att det ur dokumentärmakarnas perspektiv är fullt legitimt att fortsätta filmen med att beskriva en *annan* lodjursfamilj där ungarna är äldre, utan att kommentera att det nu rör sig om helt andra individer (Thompson 2008, 64). Sammanhanget kräver nämligen inte att tittarna får följa med ett visst lodjurs hela livscykel, utan det är lodjuret som livsform som följs upp över tid.⁴⁷

⁴⁶ Thompsons livsformsbegrepp har vissa likheter med det ”Urphänomen” som Johann Wolfgang von Goethe skriver om. För att vi ska kunna jämföra olika växter med varandra tänker sig Goethe att det måste finnas en urtyp, eller en ”Urpflanze”, vars prägel alla växter bär. Denna ”urplanta” existerar inte som en växt i verkligheten, och ska inte heller förstås som växternas gemensamma förfäder i en naturhistorisk bemärkelse. Urplantan består inte heller av något medeltal som kunde härledas genom att abstrahera från de olika växter vi ser omkring oss, eller som någon sorts platonsk form. Den finns främst i en fenomenologisk mening, i vårt uppfattande av någonting som något. Urplantan fungerar som en modell i vårt tänkande och möjliggör att vi kan se enheten i en mångfald av olika uttryck (Breithaupt 2003, 75-82).

⁴⁷ Det finns naturligtvis undantag till detta. En naturdokumentär kan även följa med en särskild familj under flera år, men det hör knappast till vanligheterna. Och även om det gjorde det så kvarstår poängen att det inte finns något missvisande i en naturdokumentär som obemärkt växlar mellan olika individer för att beskriva en art (eller livsform för att använda Thompsons ord).

Andra särdrag hos de naturhistoriska omdömena som Thompson diskuterar är att omdömena uppvisar en speciell tidslighet och generalitet. Om en specifik lokatt kan vi säga att den *födde* två ungar i våras, men när det handlar om naturhistoriska omdömen tenderar vi säga att lokatten *föder* två till fyra ungar på våren, ett slags presens-uttryck som kan yttras oberoende av vilken årstid vi just nu befinner oss i. När det gäller generaliteten så är dessa omdömen speciella i den bemärkelsen att deras sanningshalt inte är beroende av att alla lokatter lever upp till beskrivningen. Det finns naturligtvis lokattshonor som inte får några ungar alls på våren, och existensen av dessa individer omkullkastar inte dessa omdömen. Dessutom finns det exempel på naturhistoriska omdömen som gäller ytterst få individer och trots det kan sägas beskriva livsformen. Ett bra exempel är dagsländan, om vilken vi kan säga att ”dagsländan förökar sig alldeles innan den dör”, vilket är sant trots att en majoritet av dagsländorna dör innan de hinner föröka sig (Thompson 2008, 65 & 68).

5.4 Livsform som kontext

Även om dessa udda drag hos de naturhistoriska omdömena är intressanta, väcks frågan angående hur långtgående slutsatser vi egentligen kan dra utifrån dem. Thompson menar dock att dragen visar på att omdömena om livsformer är av ett särskilt slag, och att vårt tänkande om livsformer därmed går i särskilda banor.⁴⁸ Genom att undersöka dessa omdömen upptäcker vi nämligen att det är själva *formen* hos levande organismer som dessa omdömen beskriver – omdömen som får sitt innehåll från studier av specifika individer. Men något som är minst lika viktigt är hur även formen spelar en roll för förståelsen av enskilda individer.

Thompson tar Elizabeth Anscombes tankar till hjälp för att belysa detta (Thompson 2008, 53-54). I sin text ”You can have sex without children” diskuterar Anscombe vad det innebär för en handling att ha en inneboende, eller immanent, generativ karaktär. Hennes exempel är samlaget, vilket är en handling som kan sägas vara generativ eftersom den leder till avkomma, trots att bara en liten andel av alla samlag i själva verket får ett sådant resultat. Det viktiga för vår diskussion är dock den parallell hon gör mellan identifieringen av en specifik handling och identifieringen av ett *ekollon*:

In order to be an intrinsically generative *sort* of act, an act need not *itself* be actually generative; any more than an acorn needs to produce an actual oak tree in order to be an

⁴⁸ Dessutom menar Thompson att den form som de naturhistoriska omdömena tar även förekommer i andra sammanhang inom biologin, exempelvis i texter om fysiologi och biokemi (Thompson 2008, 66). Vi behöver därmed inte bara luta oss tillbaka på naturdokumentärens speciella uttryckssätt.

acorn. (In fact most acorns never produce oaks, and most copulations produce no offspring.) When we characterize something as an acorn, we are looking to a wider context than can be seen in the acorn itself. Acorns come from oaks, and oaks come from acorns; an acorn is thus *as such generative* (of an oak), whether or not it does generate an oak; this is still true if it is planted in infertile ground or left on a shelf so that it cannot develop into an oak tree. (Anscombe 1981, 85).

Det är Anscombes tanke om en "wider context" som intresserar Thompson. I vår förståelse av vad ett ekollon är förutsätter vi en kontext som vi med Thompsons ord kunde kalla för ekens livsform. Vi identifierar nämligen ett ekollon utifrån det faktum att det har potential att utvecklas till en ek – eken finns så att säga redan i vår identifiering av ekollonet, oberoende om detta specifika ekollon någonsin blir till en ek eller inte.

Ett annat exempel där identifieringen av något sker på ett liknande sätt, är när vi identifierar ett *öga*. Vår identifiering av ett öga kan inte frångöras från ögats funktion, det vill säga från seendet. Vi identifierar ett öga *som ett öga* genom dess relation till seendet; seendet är den kontext som gör ögat begripligt för oss. Denna teleologiska förståelsemodell finns även hos Canguilhem, här tydligt formulerat av filosofen Ian Hacking:

Canguilhem intimately connected teleology and life. In this respect we can see him in the Aristotelian lineage. His was not a teleology which explained the existence of organisms by their purposes, but one in which we could understand an aspect of an organism, or an organ, only by considering what the aspect or organ was for, what purpose it served, in either the life or preservation of the organism, or of its species. (Hacking 1998, 204)

Denna typ av teleologi är intressant eftersom den inte kräver någon form av inre strävan, det vill säga att ett öga strävar efter att se, eller att ett ekollon strävar efter att bli en ek. Poängen är nämligen att denna teleologi är en *förståelsemodell*, ingen *förklaringsmodell*. Vi kan inte *förklara* ett öga teleologiskt, utan då måste vi ta hjälp av evolutionära förklaringsmodeller, där teleologin inte längre står i centrum. Men vi *förstår* det teleologiskt genom att hänvisa till dess syfte, på det sätt som vi förstår ett hjärta genom att uppmärksamma dess funktion för blodkretsloppet.⁴⁹ Thompsons viktiga bidrag ligger i att han uppmärksammar att även

⁴⁹ Jag är medveten om att detta är en schematisk förenkling. Även om jag tror att det finns en central skillnad mellan förståelse och förklaring, kan vi ändå inte fullständigt frångöras från varandra. Ett exempel är hur vår förståelse av svanskotan och andra rudiment belyses med hjälp av evolutionära förklaringar. Svanskotan har ju ingen funktion idag som kan fungera som en "wider context", utan den kontexten måste sökas på annat håll, i detta fall inom evolutionsbiologin.

organismer identifieras *som organismer* med hjälp av en sådan bredare kontext, som seendet är för ögat och eken är för ekollonet.

Denna kontext är så central att Thompson till och med hävdar att den *är* själva livsformen. Jag har dock nämnt att Thompsons livsformsbegrepp har flera innebörder. I min diskussion om de naturhistoriska omdömena är begreppet livsform nära besläktat med begreppet art, det vill säga att det är arten lodjur som beskrivs genom dessa omdömen. Men när det gäller förståelsen av en specifik organism spelar livsformsbegreppet en mer abstrakt roll. Jag har tidigare kallat det för en lins, genom vilken en organism kan uppmärksammas, men en mer träffande formulering är att livsformen är den kontext som begripliggör en organism. Thompson tänker sig att de naturhistoriska omdömena bidrar till denna kontext, och på så sätt kan ny kunskap förändra vår uppfattning om en livsform. Här tangerar vi igen det växelspel jag tidigare nämnt, det vill säga att uppfattandet av någonting som en levande organism förutsätter en förförståelse av livsformen, men att även uppfattningen av livsformen kan ändra karaktär tack vare nya erfarenheter som vi får.

5.5 Canguilhems livsbegrepp som form

Hur kan Thompsons filosofi hjälpa oss förstå Canguilhems livsbegrepp? Thompsons filosofi gör det möjligt att få ökad klarhet gällande vad det innebär att ha en förförståelse av en levande organism *som* levande, vilket förtydligar det vitalistiska förhållningssättets betoning av att det levande är någonting som är *givet* för oss. En annan viktig aspekt är att Thompson fördjupar sig i idén om att se livet som en form för vårt tänkande, i kontrast till att försöka förklara vad livet består av. Fokuset på form framför innehåll finns nämligen även hos Canguilhem, trots att Canguilhem inte artikulerar det lika klart som Thompson gör.

Thompson är tydlig med att det empiriska inte bidrar till de livsbegrepp som han intresserar sig för. Det han främst menar med detta är den typ av empirisk forskning som sysselsätter sig med att genom experiment förklara livets fysikaliska uppbyggnad. Hans tanke är nämligen att en materiell beskrivning av livet, exempelvis att livet innehåller DNA, rör sig på en annan nivå än de aspekter Thompson är intresserad av. Även den mest detaljrika utläggning av nukleinsyornas sammansättning bidrar nämligen inte till de logiska livsbegrepp som förekommer i hans utredning (Thompson 2008, 4-5, 37-38 & 56).⁵⁰

⁵⁰ Samtidigt har jag poängterat att en annan form av empiri visserligen formar livsformsbegreppet. De naturhistoriska omdömena baserar sig nämligen på empirisk forskning och har potential att förändra vår syn på de olika livsformerna. Här finns en viss tvetydighet hos Thompson, eftersom hans livsformer tenderar vara tämligen statiska konstruktioner. Frågan är om han verkligen tillräckligt

Men är den nivå han intresserar sig för den samma som Canguilhem rör sig på? Jag har upprepade gånger diskuterat hur Canguilhem beskriver livet på ett plan där värderingar och helheter uppmärksammas – ett plan som visserligen inte är fullständigt fränkopplat en materiell beskrivning av livet, men som ändå är självständigt i den bemärkelsen att forskning som görs på det biokemiska planet inte nödvändigtvis bidrar till en ökad förståelse för vad den dynamiska polariteten är för något. Jag anser att det visar på att den dynamiska polariteten påminner om Thompsons livsformsbegrepp, eftersom bägge handlar om någonting mer abstrakt än de mer materiella beståndsdelar som livet har.

Det går att hitta stöd för tanken att Canguilhems intresserar sig för livet som form, framom livets innehåll. I Paul Rabinows introduktion till samlingsverket *A Vital Rationalist* kan vi läsa följande:

In general, reflections on the relationships between concepts and life require clarification of the fact that at least two distinct orders are being investigated. First, there is life as form, life as “the universal organization of matter” (*le vivant*), and second, there is life as the experience of a singular living being who is conscious of his or her life (*le vécu*). By “life” – in French – one could mean either *le vivant*, the present participle of the verb “to live” (*vivre*), or the past participle *le vécu*. Canguilhem is unequivocal on this point: the first level of life, form, controls the second, experience. (Rabinow 2000, 18)

Citatet är klagörande eftersom det sätter ord på en svårighet som förekommit genom hela min avhandling. Jag har försökt närma mig livets dynamiska polaritet utifrån olika perspektiv, dels från den levda erfarenheten, dels utifrån ett vitalistiskt ramverk. Men svårigheten är att det inte går att fastställa att det verkligen är samma livsbegrepp som undersöks. I mina diskussioner om den levda erfarenheten är det mer existentiella frågor som är under lupp. Där beskrivs livet som en kamp mot de hinder som organismer stöter på, samt att det hälsosamma livet är en normbrytande verksamhet som aldrig låter sig fjättras. I mitt fjärde kapitel beskrivs livet däremot som något mer allomfattande, det vill säga något som omsluter alla individuella erfarenheter inom sitt ramverk. Där är livet det som möjliggör alla de aktiviteter som levande organismer företar sig, och någonting som till och med omfattar icke-levande ting som maskiner och annan teknologi. Enligt Rabinow verkar denna analysnivå vara den mest

beaktar möjligheten att livsformerna kan förändras över tid. Thompson baserar sina tankar till viss del på Aristoteles, och för honom *var* livsformerna statiska, vilket möjligtvis kan ha påverkat Thompson till den grad att hans resonemang inte riktigt passar ihop med dagens syn som inbegriper att arter utvecklas.

centrala i Canguilhems filosofiska arbete om livet, och att livet som form kontrollerar livet som erfarenhet.

Jag har beskrivit detta som ett steg från det individuella till det universella, och jag tror Rabinow har rätt i att det är ”liv som form” som spelar första fiol i Canguilhems resonemang. Samtidigt anser jag dock att det finns en risk med att tona ned den individuella erfarenhetens betydelse. Jag har nämligen argumenterat för att individuella erfarenheter är nödvändiga för att den dynamiska polariteten ska bli synlig för oss. Det är genom att vi uppmärksammar ett värderande beteende hos organismer som vi alls kan tala om livets dynamiska polaritet. Och det är här som Thompsons resonemang är så fruktbart, eftersom det främst handlar om hur en person erfar något som levande och om hur vi talar om levande organismer. Han tar inte upp frågan om amöbors och andra varelsers erfarenheter – vilket Canguilhem gör på ett problematiskt sätt – utan håller sig till det mänskliga erfandet. Detta är en styrka, eftersom det gör resonemanget klarare och mer meningsfullt, i och med att Thompson undviker spekulationer som inte bidrar till vår förståelse av livet.

Men hurudan ”livsform” är det som Canguilhem beskriver? Det verkar nämligen inte riktigt vara en fråga om en logisk form i vårt tänkande, likt den roll som livsformen spelar hos Thompson. Det är snarare fråga om att se på livet som en *aktivitet*, och att det är detta som är livets form för Canguilhem. Det *dynamiska* i livets dynamiska polaritet betecknar – som vi har sett – den rörelse som sker i och med att nya levnadsnormer skapas och andra lämnas bakom, vilket är ett resultat av det samspel som ständigt pågår mellan organismen och dess varierande miljö. När jag i kapitel fyra diskuterade Canguilhems rörelse från det subjektiva till det universella, poängterade jag hur subjektet avlägsnas i och med att fokus läggs på att ”det levs”, snarare än att det är ”någon” som lever, det vill säga en betoning av att det är livet som aktivitet som är det centrala, och inte vilka egenskaper eller erfarenheter som någon specifik levande organism har.

Det här syns även i den formulering som Rabinow använder sig av för att beskriva Canguilhems syn på livet som form, det vill säga att formen består av ”det universella organiserandet av materia”.⁵¹ I den beskrivningen är livet ett skeende där materia organiseras, en formulering som visserligen inte är uttömmande eller särdeles lättbegriplig, men som i varje fall betonar den formmässiga aspekten hos livet framom den innehållsliga.

⁵¹ “The universal organization of matter”, min översättning utgående från Rabinow-citatet ovan.

5.6 Form och innehåll

Ett centralt tema för min avhandling är att det plan som biologin rör sig på är ett plan där helheter kan uppmärksammas. Även om biokemin och molekylärbiologin är oerhört viktiga i dagens biologiska forskning, måste kunskap som fås på en analytisk nivå kunna relateras till organismen i sin helhet för att vi ska förstå dess biologiska relevans, vilket är något som Canguilhem betonar (2008, xx). Jag har även nämnt att det är som en helhet som en organism svarar på sin omgivning, och att förståelsen av sjukdomar inte kan fränkopplas den helhet som utgörs av en specifik lidande individ i en specifik miljö.

Helhetstänkandet har likheter med formtänkandet. Helheten kan inte reduceras till sina beståndsdelar utan att någonting går förlorat, på ett liknande sätt som en form inte kan reduceras till sitt innehåll. Canguilhem skriver:

Life is the formation of forms; knowledge is the analysis of in-formed matter. It is normal that an analysis could never explain a formation and that one loses sight of the originality of forms when one sees them only as results whose causes or components are to be determined. Because they are totalities whose sense resides in their tendency to realize themselves as such in the course of their confrontation with their milieu, living forms can be grasped in a vision, never by division. (Canguilhem 2008, xix)

Det är som en helhet vi uppmärksammar en levande organism, inte genom att i tanken spjälka upp den till dess beståndsdelar. Thompsons tanke om att förståelsen av en organism kräver en begripliggörande kontext är en ytterligare fördjupning av idén om att det rent materiella som en organism består av spelar en rätt liten roll i vår förståelse av något som en organism. Canguilhem menar att vi tenderar förlora formernas specificitet ifall vi fokuserar för mycket på att analysera deras komponenter eller orsakerna till att formerna uppkommit. Liknande tankar finns hos Thompson, vilket exempelvis syns i hans nedtoning av att fysikaliska beskrivningar av livet skulle ha en betydelse för de livsbegrepp han intresserar sig för, eller i hans idé om att förståelsen av hur livsformerna uppkommit inte spelar någon avgörande betydelse för vår förståelse av dem som organismer (Thompson 2008, 37-39 & 66).⁵²

⁵² Det betyder naturligtvis inte att evolutionsbiologin skulle vara oviktig, men att den inte spelar en avgörande betydelse för hur en människa uppfattar en livsform. Ur ett historiskt perspektiv är detta lätt att förstå, eftersom människor känt igen livsformer långt innan evolutionsteorin fick sitt starka fotfäste. Samtidigt anser jag ändå att teorier som förklarar arters uppkomst spelar en viss betydelse också i detta sammanhang. Exempelvis råder det idag stark konsensus om att alla organismer på jorden har ett gemensamt ursprung (Sadava, Hillis, Heller & Hacker 2016, 3), och den vetenskapen har betydelse för hur nya organismer upptäcks och hur jämförelser mellan organismer görs. Jag skulle därmed inte hävda att vår förståelse är fullständigt fränkopplad de förklaringsmodeller som är rådande.

Vi har sett att både Thompson och Canguilhem intresserar sig för rätt abstrakta beskrivningar av livet. För Thompson är livsformen en logisk bild eller en begripliggörande kontext; för Canguilhem är livet exempelvis en aktivitet – ett skeende – eller en relation som sträcker sig utöver själva organismens fysiska gräns. Båda tänkare kan sägas behandla livet utifrån ett aristoteliskt synsätt.⁵³ Det här är mer explicit hos Thompson, vars utredning ständigt refererar till Aristoteles, exempelvis att livsformsbegreppet är ett formbegrepp som är besläktat med Aristoteles diskussion om former (Thompson 2008, 11). Canguilhem å sin sida refererar till Aristoteles bland annat i samband med en utredning av livsbegreppets historia, i en artikel från 1966 med namnet ”Le concept et la vie”. Artikeln tar upp hur den genetiska molekylärbiologin har förändrat hur vi talar om livet i och med att begrepp från lingvistik och kommunikationsteori har inkorporerats i biologin, exempelvis begrepp som ”information”, ”kod” och ”meddelande” (Canguilhem 2000, 316-317). Canguilhem menar att detta i någon mening kan ses som en återgång till Aristoteles filosofi, där *logos* ses som inskrivet hos livet. Canguilhem skriver:

The science of life no longer resembles a portrait of life, as it could when it consisted in the description and classification of species; and it no longer resembles architecture or mechanics, as it could when it was simply anatomy and macroscopic physiology. But it does resemble grammar, semantics and the theory of syntax. If we are to understand life, its message must be decoded before it can be read. (Canguilhem 2000, 317)

Canguilhem rör sig i denna artikel på ett helt annat plan än han gör då han beskriver livets dynamiska polaritet i *Le normal et le pathologique*. Där undersöks livet utifrån ett perspektiv av levd erfarenhet, medan han i artikeln ”Le concept et la vie” intresserar sig för hur livets genetiska kod tycks visa på en sammanflätning av liv och begrepp.⁵⁴ Det är svårt att veta hur vi ska förstå relationen mellan dessa undersökningar. Det verkar nämligen röra sig om totalt skilda aspekter hos livet som han intresserar sig för i de olika fallen. I det ena fallet rör det sig om individuella erfarenheter av livet, i det andra görs en poäng av vad livet är utifrån molekylärbiologiska upptäckter.

Även om jag argumenterat för att Canguilhem främst intresserar sig för ”livet som form”, visar exemplet från ”Le concept et la vie” att han även gör poänger som berör livets

⁵³ Vilket naturligtvis inte hindrar dem från att kritisera Aristoteles när de anser det motiverat (Thompson 2008, 9-11; Canguilhem 2000, 303-305).

⁵⁴ ”Life is concept” är ett uttryck som förekommer i artikeln, och det verkar som om detta inte bara ska förstås i bildlig mening, utan även i en *materiell* bemärkelse (Canguilhem 2000, 317-318). För en grundlig diskussion om detta kontroversiella uttalande, se: Gayon 1998, 321-324.

innehåll. Liknande tendenser finns i *Le normal et le pathologique*, där Canguilhem obehindrat rör sig mellan detaljerade diskussioner om fysiologiska funktioner och sjukdomar, till mera allmänna uttalanden om vad livet är för något.⁵⁵ Där Thompson starkt skiljer mellan sin logiska behandling av livsbegreppet och vetenskapliga faktapåståenden som kan refuseras, gör Canguilhem inte samma klara åtskillnad. Ett exempel på detta är Canguilhems påstående om att "liv är polaritet", vilket är ett påstående som Canguilhem gör utgående från en argumentation som går ut på att vi kan uppmärksamma ett värderande beteende hos levande organismer (Canguilhem 1991, 126-127). Det verkar därmed vara möjligt att ifrågasätta detta påstående ifall vi kan peka på levande organismer som *inte* uppvisar ett sådant beteende, vilket gör att uttalandet inte står fullständigt frångående empiriska fakta. Det påminner oss om att Thompson och Canguilhem behandling av livsbegreppen inte överlappar varandra på alla punkter. Canguilhem nöjer sig inte med att undersöka hur vi talar och tänker om livet – som Thompson gör – utan han vill dessutom säga något om vad som förenar levande organismer. Det riskerar föra tankarna till en definition av livet. Jag anser dock att "dynamisk polaritet" inte kan fungera som en livsdefinition, utan ska förstås som en av de aspekter vi kan uppmärksamma i aktiviteten hos levande organismer.

5.7 Avslutning

Det kan tyckas långsökt att föra in Thompsons resonemang i min diskussion om livets dynamiska polaritet. Dels utför Thompson en radikalt annorlunda filosofisk utredning än den Canguilhem bedriver; dels verkar deras tankar om liv som form inte helt överensstämja med varandra. Men jag anser ändå att Thompsons resonemang är ögonöppnande för att beskriva den specificitet som finns hos livet i vår förståelse av det – en specificitet som Canguilhem ständigt betonar utan att ge en tydlig beskrivning av vad specificiteten egentligen innebär. Thompsons betoning av de säregna sätt som vi talar om organismer, samt den speciella kontext som begripliggör levande fenomen, visar på att det finns något specifikt i vår förståelse och identifiering av organismer.

Även om Thompsons idéer om livsformer inte direkt går att överföra till Canguilhems diskussioner, är ändå betoningen av form framom innehåll något som vi även hittar i Canguilhems tänkande kring livets dynamiska polaritet. Där är formen inte en begripliggörande kontext som hos Thompson, utan en abstrakt beskrivning av livet som

⁵⁵ Ett sådant uttalande är den fras som min avhandling kretsat kring: "life is polarity and thereby even an unconscious position of value; in short, life is in fact a normative activity" (Canguilhem 1991, 126).

aktivitet eller som den relation som finns mellan organism och miljö. Den gemensamma nämnaren är att materiella eller fysikaliska beskrivningar av livet inte är i centrum.

6. Avslutning

But one can and must ask: Where is the living? We see individuals, but these are objects; we see gestures, but these are displacements; centers, but these are environments; machinists, but these are machines. (Canguilhem 2008, 108)

Canguilhems anmärkning handlar om att vi riskerar *tappa bort* den levande organismen ifall vi enbart närmar oss den som ett fysikaliskt fenomen. Ständigt upprepar han sitt motto om att livsvetenskaperna är autonoma eftersom deras forskningsobjekt, det vill säga livet, är något unikt.

Jag har i avhandlingen diskuterat en av livets unika aspekter, det Canguilhem benämner livets dynamiska polaritet. Polariteten innebär att levande organismer uppvisar ett värderande beteende, eftersom de inte står likgiltiga inför sina livsbetingelser. Det går därmed att finna en polaritet mellan tillstånd organismen försöker ta avstånd från, och tillstånd den värdesätter. Denna polaritet uttrycks som klarast i de mänskliga erfarenheterna av sjukdom och hälsa – erfarenheter som tydligt uppvisar en polaritet eftersom lidande och välmående tillskrivs fundamentalt olika värden.

Livets polaritet syns även i de riktningar som finns hos de livsfunktioner som pågår i en levande organism. Föda tas in genom en av organismens poler och restprodukter utsöndras ur en annan. Canguilhem ser detta som ett tecken på att polaritet är något som utmärker livet som helhet. Jag har däremot argumenterat för att det finns svårigheter med att universalisera den dynamiska polariteten så att den skulle gälla för alla levande organismer. Det huvudsakliga skälet till detta är att det är den värderande tendensen hos organismer som Canguilhem lägger mest vikt vid, och denna tendens är svår att få syn på hos alla organismer. Canguilhem ger få exempel på värderande beteende utöver sådant som har med människor och djur att göra, vilket stöder min tolkning att den dynamiska polariteten är något som främst kommer till uttryck i relationen mellan en organism och dess miljö och inte något som allt liv kan sägas bestå av.

Canguilhem lägger stor vikt vid den relation som finns mellan en organism och dess omgivning. Relationen är specifik för varje organism, eftersom individer skiljer sig från varandra och dessutom befinner sig i olika miljöer som ständigt förändras. Detta kräver en biologisk normativitet hos varje överlevande organism, det vill säga att en organism måste

kunna fastställa nya levnadsnormer för att bemöta de krav som omgivningen ställer på den. Livet är ett ständigt framåtskridande, något jag exemplifierat genom att diskutera hur tillfriskning från sjukdom kan sägas innebära att en ny levnadsnorm skapas, och att tillfrisknandet inte rör sig om en återgång till det tillstånd som rådde innan sjukdomens inträffande.

Detta framåtskridande är en av aspekterna hos det *dynamiska* i livets dynamiska polaritet. En annan dynamisk aspekt som jag behandlat är Canguilhems betoning av livet som en aktivitet, eller ett skeende, som vi kan erfara i växelspelet mellan organism och miljö. Det centrala är att livet *sker* och inte *vad* eller *vem* som lever. Jag har beskrivit detta som ett steg från det individuella livet till livet som helhet. I min behandling syns detta tydligast i och med att jag går från en diskussion kring den roll som den individuella erfarenheten spelar i Canguilhems tänkande kring sjukdom och normalitet, till att diskutera hur all erfarenhet kan sägas befinna sig inom livets ramar.

För att förstå detta tankesätt spelar vitalismen en central roll. Jag har diskuterat hur Canguilhem är kritisk till vissa delar av de vitalistiska teorierna, men att han instämmer med den vitalistiska tanken om att det finns en specificitet hos det som lever. Ett unikt drag hos livet är att biologen i sitt arbete måste uppmärksamma att även det egna tänkandet är ett av de uttryck som livet tar, och att livet därmed inte bara fungerar som det objekt som ska undersökas, utan också präglar det undersökande subjektet.

Samtidigt är det inte enkelt att få grepp om vilken inverkan det specifika hos livet får för vår förståelse av en levande organism. För att klargöra detta har jag diskuterat Thompsons idéer om den specificitet som finns i vårt tänkande och i vårt tal om levande organismer. Hans behandling av begreppet *livsform* sprider även ljus över Canguilhems abstrakta livsbegrepp, och jag hävdar att det formmässiga är viktigare än det innehållsmässiga i bägge dessa tänkares diskussioner kring livet.

Canguilhem betonar vikten av att uppfatta en organism som en helhet. Jag har på flera ställen återkommit till tanken om att livsvetenskaperna behöver röra sig på ett plan där helheter och värden uppmärksammas. Förmågan att kunna röra sig mellan olika plan, eller nivåer, i analysen av livet är även nödvändig för livsvetenskaperna, eftersom kunskap som fås på det fysikaliska planet behöver kunna relateras till organismen som helhet. Dessutom behöver organismen förstås som en del av den större helhet som den tillsammans med sin miljö utgör.

Min avhandling har tangerat ett stort antal teman i sitt försök att klargöra och kritisera Canguilhems syn på livets dynamiska polaritet. Utöver det begreppsliga klagörandet har

syftet med avhandlingen även varit att presentera Canguilhems filosofi om livet på ett lättbegripligt sätt. Det har dock visat sig vara omöjligt att skapa en fullständigt koherent bild av Canguilhems syn på livet, vilket är förståeligt med tanke på att de texter av Canguilhem som jag använder mig av är skrivna under en tidsperiod som sträcker sig över 20 år. Det vore rentav konstigt ifall hans tänkande kring livet inte förändrats under en så lång tid.

En annan svårighet har sin grund i Canguilhems sätt att bedriva filosofi. Även om *Le normal et le pathologique* är en relativt lättillgänglig bok, kan detsamma inte sägas om de artiklar och föreläsningar som finns samlade i exempelvis *La connaissance de la vie*. De vetenskapshistoriska utläggningarna är fullspäckade med information, och texternas slutsatser blir sällan tydligt artikulera. Canguilhems livsbegrepp måste därmed uttydas ur de aforistiska uttalanden som finns insprängda i den i övrigt faktatunga texten bestående av historiska redogörelser vars sanningshalt är svår för läsaren att ta ställning till.

I inledningen till sin doktorsavhandling i medicin skriver Canguilhem dock de trösterika, om än gåtfulla, orden:

Philosophy is a reflection for which all unknown material is good, and we would gladly say, for which all good material must be unknown. (Canguilhem 1991, 33)

Livets dynamiska polaritet är verkligen ett obekant begrepp; ett "material" som stimulerar till reflektion. Förhoppningsvis har min framställning bidragit till en djupare förståelse av det.

7. Källförteckning

Anscombe, G.E.M. (1981): "You can have sex without children" i *Ethics, Religion and Politics* (Oxford: Basil Blackwell).

Bauchner, Joshua (2020a): "Introduction" i *Vital Norms: Canguilhem's The Normal and the Pathological in the Twenty-First Century* (Paris: Hermann Éditeurs).

Bauchner, Joshua (2020b): "The Polarity of Life During Wartime: Reading Georges Canguilhem's *The Normal and the Pathological*" i *Vital Norms: Canguilhem's The Normal and the Pathological in the Twenty-First Century* (Paris: Hermann Éditeurs).

Bechtel, William & Richardson, Robert C. (1998): "Vitalism" i *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, red. Craig, Edward (London: Routledge).

Bergson, Henri (1928): *Den skapande utvecklingen*, övers. Ruhe, Algot (Stockholm: Wahlström & Widstrand).

Breithaupt, Fritz (2003): "Non-Referentiality: A Common Strategy in Goethe's Urphänomen and Wittgenstein's Language-Game" i *Goethe and Wittgenstein – Seeing the World's Unity in its Variety*, red. Breithaupt, Raatzsch, Richard & Kremberg, Bettina (Frankfurt am Main: Peter Lang).

Canguilhem, Georges (1991): *The Normal and the Pathological*, övers. Fawcett, Carolyn R. (New York: Zone Books).

Canguilhem, Georges (2000): *A Vital Rationalist – Selected Writings from Georges Canguilhem*, ed. Delaporte, François, övers. Goldhammer, Arthur (New York: Zone Books).

Canguilhem, Georges (2008): *The Knowledge of Life*, red. Marrati, Paola & Meyers, Todd, övers. Geroulanos, Stefanos & Ginsburg, Daniela (New York: Fordham University Press).

Crary, Alice (2008): "Ethics and the logic of life" i *Sats – Nordic Journal of Philosophy* (vol. 10, nr. 2, 5-34).

Descartes, René (1998): "Betraktelser över den första filosofin" i *Valda skrifter*, övers. Marc-Wogau, Konrad (Stockholm: Natur och kultur).

Elden, Stuart (2019): *Canguilhem* (Cambridge: Polity Press).

Etxeberria Agiriano, Arantza (2020): "Regulation, Milieu, and Norms: Georges Canguilhem's Individual Organisms as Relations" i *Vital Norms: Canguilhem's The Normal and the Pathological in the Twenty-First Century* (Paris: Hermann Éditeurs).

Foucault, Michel (1991): "Introduction" i *The Normal and the Pathological*, övers. Fawcett, Carolyn R (New York: Zone Books).

Gadamer, Hans-Georg (2011): *Den gåtfulla hälsan*, övers. Jakobsson, Jim (Ludvika: Dualis).

Gayon, Jean (1998): "The concept of Individuality in Canguilhem's Philosophy of Biology" i *Journal of the History of Biology* (vol. 31, 305-325).

Geroulanos, Stefanos & Ginsburg, Daniela (2008): "Translator's Note" I *The Knowledge of Life*, red. Marrati, Paola & Meyers, Todd (New York: Fordham University Press).

Goldhammer, Arthur (1988): "Translator's Preface" i *Ideology and Rationality in the History of the Life Sciences* (Cambridge: The MIT Press).

Gutting, Gary (2003): "Thomas Kuhn and French Philosophy of Science" i *Thomas Kuhn*, ed. Nickles, Thomas (Cambridge: Cambridge University Press).

Hacking, Ian (1998): "Canguilhem amid the cyborgs" i *Economy and Society* (vol. 27, nr. 2-3, 202-216).

Macey, David (1996): "King Cang" i *Radical Philosophy* (vol. 75, 52).

Marrati, Paola & Meyers, Todd (2008): "Life, as Such" i *The Knowledge of Life* (New York: Fordham University Press).

Méthot, Pierre-Olivier (2020): "Introduction" i *Vital Norms: Canguilhem's The Normal and the Pathological in the Twenty-First Century* (Paris: Hermann Éditeurs).

Nagel, Thomas (1974): "What Is It Like to Be a Bat?" i *The Philosophical Review* (vol. 83, nr. 4, 435-450).

Nietzsche, Friedrich (1930): *Also sprach Zarathustra* (Leipzig: Alfred Kröner Verlag).

Nurse, Paul (2020): *What is Life?* (Oxford: David Fickling Books).

Platon (2017): "Staten" i *Platon – Skrifter bok 3*, övers. Stolpe, Jan (Stockholm: Atlantis).

Rabinow, Paul (2000): "Introduction" i *A Vital Rationalist – Selected Writings from Georges Canguilhem*, ed. Delaporte, François (New York: Zone Books).

Sadava, David, Hillis, David M., Heller, H. Craig, Hacker, Sally D. (2016): *Life – The Science of Biology, Eleventh Edition* (Sunderland, MA: Sinauer Associates).

Svenaesus, Fredrik (2018): *Phenomenological Bioethics: Medical Technologies, Human Suffering, and the Meaning of Being Alive* (London: Routledge).

Thompson, Michael (2008): *Life and Action – Elementary Structures of Practice and Practical Thought* (London: Harvard University Press).

Williams, Bernard (1990): *The Project of Pure Enquiry* (London: Penguin).

Wittgenstein, Ludwig (1992): *Filosofiska undersökningar*, övers. Wedberg, Anders (Stockholm: Thales).

Wolfe, Charles, Penoncelli, Matteo & Wong, Andy (2020): "What Kind of Vitalism in The Normal and the Pathological?" i *Vital Norms: Canguilhem's The Normal and the Pathological in the Twenty-First Century* (Paris: Hermann Éditeurs).